

סימן ט

שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

א. פתיחה

תמצית הסימנים הקודמים ומבנה הסימן הנוכחי

בשני הסימנים הקודמים, התבארו דברי חז"ל ורוב הראשונים בעניין קדושת גגין ועליות, הצד השווה שלכולם, שקיבלו להלכה את קביעת הגמרא (פסחים פו, א) שגגין ועליות לא נתקדשו. לעומת זאת, מדברי הרמב"ם דלקמן, נראה לכאורה שקדושת ירושלים חלה גם בגגין ועליות, והדבר מעורר קושי. האחרונים העלו כ-25 הסברים שונים לדברי הרמב"ם, והקשו זה על הסברו של זה. הסימן הנוכחי יוקדש לעיון בהסברים אלו.

מפאת ריבוי ההסברים, הם סודרו לפי חלוקה לשלושה סוגים עקרוניים של הסברים: (א) הסבר שלפיו הרמב"ם מודה שגגין ועליות לא נתקדשו, ודחיית ההבנה שהוא חלוק על דין זה. (ב) הסברים שלפיהם הרמב"ם הבין אחרת את מסקנת הסוגיה בפסחים, באופן שהדין שגגין ועליות לא נתקדשו לא נשאר למסקנה, ולכן הרמב"ם לא קיבלו להלכה. (ג) הסברים שלפיהם הרמב"ם דחה את מסקנת הגמרא בפסחים מפני שמצא לה סתירה בסוגיות אחרות. כל קבוצת הסברים סודרה לפי סדר הדורות. בסוף הסימן, סוכמו כל ההסברים בקצרה.

דברי הרמב"ם והשגת הראב"ד עליהם

כתב הרמב"ם (הלי' בית הבחירה ו, ט):

החלוונת ועבי החומה כלפנים, בין לאכילת קדשי קדשים בין לטמאה.

קנח

על כך השיג הראב"ד:

אך אלו בשוים לקרקע העזרה, ומשכחת להו בבר שורא.

כוונת הראב"ד מבוארת, שהדין שעובי החומה כלפנים הובא בגמרא (שם) כקושיה על הדעה שגגין ועליות לא נתקדשו, והגמרא העמידה זאת דווקא ב'בר שורא' ששוה לקרקע העזרה. ולכאורה הרמב"ם נקט כהוה אמינא ולא כמסקנת הגמרא.

עוד כתב הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, ה): 'והחלונות ועבי החומה כלפנים', וכן כתב (הל' מעשר שני ב, טז¹): 'והחלונות ועבי החומה כלפנים'. וכתב שם הכס"מ:

משנה בפרק כיצד צולין, ובגמרא מותיב לרב דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, דראש החומה דומה לגגין ועליות. ומשני, משכחת לה בבר שורא. ופירש רש"י: בר שורא – חומה קטנה, לפני מחומה גדולה, והיא נמוכה ושוה לקרקע גובה העזרה, עכ"ל. וצריך טעם למה השמיטו רבינו.

עוד כתב הרמב"ם (הל' קרבן פסח ט, א):

כל אוכל מן הפסח אינו אוכל אלא בחבורה אחת [...] ומן האגף ולפנים, כלפנים; מן האגף ולחוץ, כלחוץ; והאגף עצמו, שהוא עבי הפתח, כלחוץ. החלונות ועבי הכתלים, כלפנים. הגגים והעליות, אינן בכלל הבית.

גם כאן חזר הרמב"ם על הקביעה שהחלונות ועובי הכתלים כלפנים, מבלי לסייג זאת לשווים לקרקע העזרה. יתירה מזו, ממה ששינה מ'עבי החומה' בשאר המקומות ל'עבי הכתלים' בהל' קרבן פסח, נראה שדן דווקא על גבולות הבית שבו נאכל הקרבן ולא על גבולות ירושלים. ואף מסיום דבריו משמע שבאופן עקרוני קדושת ירושלים חלה בגגין ובעליות, ולא הוצאו אלא מיכלל

---

1. יצוין כי חלק ממפרשי הרמב"ם (שם, טו) נקטו בדעתו שגגין ועליות לא נתקדשו לאכילת מעשר שני: רדב"ז, מרכבת המשנה (חעלמא), עוד יוסף חי (זרקא) ודרך אמונה. אך לכאורה מדברי ארבעתם, לא הובא הכרח לכך מדברי הרמב"ם. וצ"ע.

הבית', אך לא מעצם קדושת ירושלים. וגם דברים אלה תואמים לכאורה להוה אמינא ולא למסקנת הגמרא, שלפיה גגין ועליות לא נתקדשו כלל בקדושת ירושלים. אמנם, הקרית ספר (שם ד"ה אזהרת רנז) כתב: 'ומדלא נתקדשו בקדושת ירושלים ועזרה, לא היו בכלל קדושת הבתים, הילכך אם אכל פסח בבית זה, אינו יכול לגמור אכילתו בעליה ובגג, דלא הוה בכלל בית'; וכעין זה כתב מהר"י קורקוס (שם): 'שכיון שאינו קודש, ודאי שנקרא יוצא מן הבית ואינו בכלל הבית'. אך לכאורה יש בזה דוחק גדול.

האחרונים דלהלן עסקו בביאור דברי הרמב"ם במקומות השונים, ובמיוחד ביישוב השגת הראב"ד על דבריו בהל' בית הבחירה.²

ב. הסבר שלפיו הרמב"ם מודה שגגין ועליות לא נתקדשו

א. כסף משנה: הרמב"ם בהל' בית הבחירה סמך על דבריו לעיל מינה הכס"מ (הל' בית הבחירה ו, ט) התקשה בדברי הרמב"ם כפי שהתקשה גם הראב"ד הנ"ל, וביישוב הקושי כתב:
וצריך לדחוק ולומר שסמך רבינו על מה שכתב לעיל בסמוך גבי לשכות: אם היו גגותיהם שוים עם קרקע העזרה, דממילא משמע דהוא הדין לחלונות ועובי החומה.

וכוונתו לדברי הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, ז):
הלשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחל – אם היו גגותיהן שוין עם קרקע העזרה, תוכן חל וגגותיהן קדש; ואם אינן שוין, אף גגותיהן חל; שהגגות והעליות לא נתקדשו. לפיכך, גגין אלו – אין אוכלין שם קדשי קדשים, ולא שוחטין קדשים קלים.

---

2. בספר טוב ירושלים (שטרנברג; עמ' סה) רק העיר שקשה על הרמב"ם מהסוגיה בפסחים, ולא תירץ.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

זאת, על פי דברי הגמרא בסוגיין (פסחים פו, א), דהקשו על הדעה שגגין ועליות לא נתקדשו ותירצו שהעליות נתקדשו כשהן שוות לקרקע העזרה: תא שמע: הלשכות הבנויות בקודש ופתוחות לחול, תוכן חול וגגותיהן קודש. תרגמא רב חסדא: בשגגותיהן שוין לקרקע עזרה. אי הכי, אימא סיפא: בנויות בחול ופתוחות לקודש, תוכן קודש וגגותיהן חול. ואי סלקא דעתך בשגגותיהן שוין לקרקע עזרה הויא לה מחילות, ואמר רבי יוחנן: מחילות לא נתקדשו. כי קאמר רבי יוחנן בפתוחות להר הבית, כי תניא ההיא, בפתוחות לעזרה. והתניא, רבי יהודה אומר: מחילות מתחת ההיכל חול. כי תניא ההיא, שפתוחות לחול.

ועדיין יש בדבר דוחק, כפי שכתב מרן עצמו. וכן התקשה בערוה"ש העתיד (הל' בית המקדש יב, יד): 'ותמוה לומר כן, ואין דרכו כן לסמוך על הקודם הרבה', וכן כתב בליקוטי הלכות (פסחים פה, ב זבח תודה ד"ה כאן): 'וכל זה הוא דוחק גדול'. ואף מהר"י קורקוס (שם) כתב כדברי הכס"מ, וסיים: 'ומכל מקום, ראוי היה לפרש'.

אמנם, בשו"ת זרע אמת (א, י ד"ה לבד וד"ה והאמת; דף כו ע"א) כתב שדין החלונות ועובי החומה נלמד **בק"ו** מגגין ועליות, שכן גגין ועליות נמצאים בתוככי המתחם המקודש (בין אם מדובר בקדושת העזרה ובין אם בקדושת ירושלים) ואילו החלונות ועובי החומה נמצאים בשוליו, וטען שמכיוון שהדבר נלמד מק"ו, אין בו דוחק. ואף נקט שגם הראב"ד עצמו הבין כך ברמב"ם, וכוונתו בהשגתו אינה לחלוק על הרמב"ם אלא רק להוסיף ולבאר את מה שהרמב"ם השמיע מכללא. אך לכאורה מכלל דוחק לא פלטינן, דאם לדין יש תשובה לק"ו זה. דשאני גגין ועליות שיש מתחתיהם קומת קרקע מקודשת ופעילה, מה שאין כן בחלונות ועובי החומה שיש מקום לראות את החומה שמתחתיהם כהגבהה בעלמא של מפלס הרצפה, ולא כבניית מפלס נוסף מעליו. וכעין מה שכתב בדעת הרמב"ם עצמו במרכבת המשנה דלהלן. וקשה אפוא לומר שהרמב"ם השמיט דברים שהגמרא עצמה ראתה לנכון לבאר, וסמך על ק"ו זה.

קסא

יתירה מזו העירו בדרך הקדש (לר' חיים אלפאנדארי השני; נדפס בסוף ספר מגיד מראשית לזקנו ר' חיים אלפאנדארי הראשון, דף יז ע"א) ובמרכבת המשנה (חעלמא; הל' בית הבחירה שם, ט) שאין בדברי מרן כדי ליישב את מה שכתב הרמב"ם בהל' מעשר שני, שהרי שם אין הלכה סמוכה שניתן לתלות בה את סתימת הרמב"ם, כפי שתלה מרן בהלכות בית הבחירה.³ וכבר מרן עצמו בכס"מ (הל' מעשר שני שם) התקשה בזה וכתב: 'וצריך טעם למה השמיטו רבינו', אלא שהם הוסיפו והקשו מכך גם על הבנת הכס"מ בהל' בית הבחירה.⁴

ג. הסברים שלפיהם הרמב"ם הבין אחרת את מסקנת הסוגיה בפסחים

ב. פרי חדש: תירוץ הגמרא הוא שינויא בעלמא

הפרי חדש (או"ח נה, יג) כתב שמדברי רבינו ירוחם (נ"ג ח"ז, דף כח ע"א; הובא בב"י או"ח נה, יד) נראה שאף הוא אזיל בשיטת הרמב"ם, שכן העתיק את קביעת הרמב"ם שהגגין והעליות אינם בכלל הבית. ביישוב דברי שניהם, כתב הפרי"ח:

ויראה לתרץ דקשיא להו מימרת רב דקאמר גגין ועליות לא נתקדשו, דמאי איריאה גגין אפילו חלונות נמי, ולישמעינן רבותא טפי.
ועוד, דהוה ליה לרב לקבוע דבריו במשנה ולומר לשם דהחלונות כלפנים אלא בדשוו לקרקע העזרה, הא לאו הכי לא, לפי שגגין ועליות לא נתקדשו.

3. ובדרך הקדש הוסיף וכתב: 'ועל פי דרכינו שיש מקומות שגגין שלהם אינם דומים לגגין אחרים' וכו', וצריך ביאור למה כוונתו.

4. האגרות משה (יו"ד ד, סג, ד) והאבי עזרי (הל' קרבן פסח ט, א ד"ה מלשון) הוסיפו על כך גם את הל' מעשה הקרבנות והל' קרבן פסח הנ"ל, שזכרו בהן רק החלונות ועובי החומה ולא נזכרו גגין ועליות בסמוך. ויעוין עוד בקרנות המזבח (מהד' תשע"ח; עמ' ס) שכתב שתירוץ הכס"מ שייך רק בעזרה ולא בירושלים, ויעוין גם בדברי הרב שלמה משה עמאר (במאמרו: הכותל המערבי – אבניו ועמידה לידו, תחומין כד [תשס"ד] עמ' 473), שקיבל את הסבר הכס"מ למרות קושיית האגרות משה.

אלא על כרחך הא דמוקמינן לה בגמרא הכי, הויא שינויא דחיקא, והתרצן לפום שיטתיה דמקשן דהוה משוי להו, והוה ס"ל דכי הדדי נינהו, תריץ, דאיכא לאוקמא בבר שורא. אך לפום קושטא דמילתא, לא דמו כלל גגין ועליות עם חלונות ועובי החומה. ואדרבא, מתניתין הויא סיעתא לרב, דדוקא חלונות ועובי החומה הוו כלפנים, אבל גגין ועליות לא נתקדשו. זהו מה שנראה להליץ בעדם. שוב ראיתי בפרק ו' מהלכות בית הבחירה [הלכה ט] שהראב"ד השיג עליו בדין זה, ובכסף משנה נדחק שגם דעת הרמב"ם כן, וכבר כתבתי דעתי בדעת הרמב"ם ז"ל.

הפר"ח הקשה שתי קושיות: האחת, מאי איריא גגין, אפילו חלונות נמי. השנייה, מדוע רב לא הביא את דבריו כהתייחסות לדין החלונות שזכר במשנה. מכוח קושיות אלה הסיק הפר"ח שבאמת רב לא התכוון לומר שחלונות (ועובי החומה) לא נתקדשו, אלא רק גגין ועליות לא נתקדשו, והתירוץ דשוים לקרקע עזרה הוא שינויא בעלמא.

והנה, לכאורה יש מספר קשיים בדרך זו: ראשית, לכאורה יש ליישב בפשטות את שתי קושיות הפר"ח, שחלון אינו מקום מתאים כל כך לשבת ולאכול בו את הפסח, ובמיוחד אם נוקטים שהפסח טעון הסבה באכילתו,⁵ ואיך יסב האדם על חלון אשר אין בו דרך לנטות ימין ושמאל. זאת, בשונה מגגין ועליות, שהם שטחים גדולים המתאימים לבני חבורה שלמה להסב ולאכול בהם את פסחם. וניתן להבין שעדיפות זו קודמת לרבותא טפי ולצמידות למשנה שהייתה קיימת אם היה רב מתייחס לחלונות. ואפשר להציע יישובים נוספים לקושיות הפר"ח, אבל די בזה.

מכיוון שכך, כבר קשה לכאורה למצוא צידוק להוציא את תירוץ הגמרא מפשוטו, ולומר שהוא שינויא דחיקא, שדינו להידחות מפני חילוק בין גגין ועליות שלא נתקדשו לחלונות ועובי החומה שכן נתקדשו. דאם חז"ל לא שנו חילוק כזה, הרמב"ם מניין לו. וגם אלמלא יישוב קושיות הפר"ח, היה זה

---

5. בשאלת ההסבה בקרבן פסח, הארכתי במקום אחר (פסח לה' סי' טז).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

חידוש גדול לומר שהרמב"ם נטה מדברי הגמרא, וכל שכן לאור יישוב קושיותיו. ואכן, בשו"ת משכנות יעקב (או"ח, עד ד"ה וכן) כתב על דברי הפר"ח:

דבריו צ"ע טובא, לדחות סוגיא דגמרא בלי שום ראייה, ולחדש סברות שלא הוזכרו בש"ס.

כעין זה העיר על הפר"ח בשו"ת זרע אמת (א, י ד"ה לבד; דף כו ע"א):
אבל תמיהני איך פה קדוש יאמר דבר זה, לדחות גמרא ערוכה בדברים שאין להם שחר כלל. דהלא אדרבא, יותר מסתברא שיהיו גגים ועליות נמשכות בקדושת העזרה להיותם על העזרה ממש, עם שהם גבוהות ממנה, יותר מהחלונות ועובי החומה, דמלבד שהם גבוהות מהעזרה, הם גם כן חוץ מגבול העזרה.

ג. מרכבת המשנה וערוה"ש: חילוק בין עובי החומה ובין גגין ועליות

המרכבת המשנה (חעלמא; שם) יצא לישע הרמב"ם בדרך אחרת:
ולחשגת הראב"ד נראה ברור דרבנו אינו מפרש כפירוש רש"י, עיין בערוך ערך בר שושא, דודאי דוחק לומר דחיל מקרי מה ששוה לקרקע עזרה, דכהאי גוונא מקרי קרקע עזרה ויסוד, ולא בר שורא. אלא דרבנו מפרש דמסקנת הש"ס משכחת ליה בבר שורא וכו', הכי קאמר, דלא אמר רב גגין ועליות לא נתקדשו אלא בדיוטא עליונה, וכהאי גוונא אין הכי נמי שעובי החומה שעל גבי דיוטא תחתונה מקרי עלייה. אלא עובי חומה דנקיט מתניתין, הוא דומיא דבר שורא, שהוא עדיין בדיוטא תחתונה. וכי היכי דכל חלל דיוטא התחתונה יש לו קדושת עזרה, הוא הדין בר שורא. ונמצא לפי מסקנא זו גם החלונות אין צריך לאוקים דשוה לקרקע העזרה, דלא גרע חלון בחללו מעובי החומה דבר שורא [...] דמפרש עובי החומה דמתניתין כל שהוא בתוך דיוטא התחתונה, אבל עובי ראש החומה היינו גגין כדמסיק הש"ס.

נראה שכוונתו לומר ש'בר שורא' היינו עובי החומה עד לקצה העליון שלה ולא עד בכלל, והוא שנתקדש בקדושת ירושלים, ואילו ראש החומה הוא בכלל גגין ועליות שלא נתקדשו.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

כעין זה כתב בערוה"ש העתיד (הל' בית המקדש יב, טו):
לעני"ד דברי הרמב"ם ברורים בטעמן, דבאמת מאי קא מקשה מחלונות ועובי החומה לגגין ועליות, מה עניין זה לזה. הגג והעלייה הם למעלה מן הבית, ואלו הם בתוך הבית.
אלא וודאי דבאמת כן הוא, דאין עניין זה לזה, אלא דמקשה מדתנן עובי החומה סתם, דמשמע גם למעלה ממש, והא זהו כהגג עצמו. ומשני משכחת לה וכו', אבל בסתם חלונות ועובי החומה, ראש החומה לא נתקדש כהגג עצמו, וזה לא הוצרך להזכיר, דבכלל גג הוא. אבל החלונות וכל עובי החומה עד הראש, פשיטא דקדשי.
[וברש"י שם מפורש כן, שכתב בזה"ל: אלמא ראש החומה נתקדש עכ"ל, וזהו כמ"ש].

לכאורה, גם בהסבר זה יש קשיים. ראשית, בגמרא מבואר שההנחה הפשוטה היא שדין עובי החומה כלפנים סותר לדין דגגין ועליות לא נתקדשו, אלא שהגמרא דוחה הנחה זו בכך שהיא מעמידה את דין עובי החומה דווקא בבר שורא. אולם, העמדה זו חסרה לגמרי בדברי הרמב"ם. ולא ברור אפוא מה ראה הרמב"ם על ככה, להעתיק את לשון המשנה שממנה רצתה הגמרא להוכיח שגגין ועליות התקדשו, ולהשמיט את ההסבר דבר שורא שמעמיד את המשנה אליבא דהלכתא. ולכאורה זה היה עיקר הקושי ברמב"ם, ועל דא השיגו הראב"ד, ולא ברור כיצד שינוי ההבנה ב'בר שורא' מצדיק את התעלמות הרמב"ם מהעמדה זו. ואם אכן סתימת המשנה מלמדת שגם ראש החומה התקדש ומצריכה הסבר, הרי שגם סתימת הרמב"ם מלמדת זאת, והרי בדברי הרמב"ם נעדר ההסבר. ולחלופין, אם ההסבר הוא שהרמב"ם מתכוון רק לעובי החומה ולא לראשה, קשה מדוע לא פירשה הגמרא כן במשנה. ומדוע נדחקה בחינם להעמיד בבר שורא.

שנית, על עצם ההסבר קשה לכאורה מעלייה, שהיא במהותה מקום מקורה (וכנ"ל עמ' קכ הערה 1), ואינה 'דיוטא עליונה' של המבנה, אלא מפלס ביניים בין הקרקע ובין מפלס הגג, שהוא הדיוטא העליונה, ובכל זאת מפורש בגמרא שהעליות לא נתקדשו. זאת, בעוד שלפי מרכבת המשנה וערוה"ש דווקא המפלס הגבוה ביותר (לשון מרכה"מ: 'עובי ראש החומה', ולשון ערוה"ש:

קסה

ראש החומה') לא נתקדש, הא מפלס ביניים נתקדש (לשון מרכה"מ: 'כל שהוא בתוך דיוטא התחתונה', ולשון ערוה"ש: 'כל עובי החומה עד הראש'). ואין ליישב שהעלייה פחות קדושה משום שקיים מפלס חיים פעיל מתחתיה, שכן אם נאמר כך אזי גם ראש החומה יהיה עדיף על עלייה, שכן גם מתחת לראש החומה לא קיים מפלס חיים פעיל, ובכל זאת הגמרא השוותה אותו לעלייה.⁶

לפי כל זה נראה שעל כרחנו, אין להביא ראיה מדברי רש"י, ודבריו צריכים ביאור. ונראה שכוונתו פשוטה, דאין אפשרות מעשית שאדם ימצא בתוך אבני החומה, דדרכה של חומה שהיא סתומה ואין בה חללים שאדם יכול להיכנס אליהם. ולכן ההיכוי תימצי הפשוט לממש במציאות את הדין דעובי החומה כלפנים, הוא בעמידה על ראש החומה. ולפי זה אין מדברי רש"י ראיה שהבין כמרכבת המשנה וערוה"ש.

ד. הגר"א: הרמב"ם לא גרס את העמדה בבר שורא

ובביאור הגר"א לשו"ע (או"ח נה, יד) כתב:

שם פ"ו א' אמרינן: תנו, החלונות כו', בשלמא כו'. ואף להרמב"ם דל"ג לה, שפסק שם⁷ ובפ"ו מהל' בית הבחירה דהן כלפנים, ולא כתב דשוין לקרקע, מכל מקום בעי שיהא בתוך החלון ראשו ורובו.

בדברי הגר"א מבואר שהבין שהרמב"ם לא גרס את קושיית הגמרא על רב מדין החלונות שבמשנה ואת תירוצה. דא עקא, דברי הגמרא הללו מופיעים בראשונים רבים שחלקם צוינו לעיל, ובכללם ר"ח, שנוסחאותיו בגמרא קרובות לנוסחאות הרמב"ם, ופירושו עדיין לא נדפס בתקופת הגר"א. ויש

---

6. ויעוין במה שכתב בהר המוריה (הל' בית הבחירה ו, יב אות יב סד"ה ואידך): 'סוף דבר, אני נבון מאד בעניינים הללו, כי לכאורה היה נראה לי לחלק בין מקום שיש חלל תחתיו כמו גג ועלייה, או דבר אטום כמו כותל ועמוד. אבל מהש"ס לא משמע כן. וצע"ג. ויעוין עוד בשו"ת היכל יצחק (או"ח, יח ד"ה תשובה).

7. כוונת הגר"א למה שציין שם לעיל מינה לרמב"ם (הל' קרבן פסח ט, א).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

להוסיף את הרי"ד (פסקים, פסחים שם), התוסי' (פסחים שם ד"ה החלונות), הר"י מלוניל (פסחים שם) והמאירי (שם ד"ה החלונות), וכן את כל שמונת כתבי היד של הגמרא שמצויים בידינו,⁸ ולכאורה לא מרווח לומר שרק לפני הרמב"ם לא הופיעו דברי הגמרא הללו.

מלבד זאת, יש בעיה עניינית בגרסה שמשמיטה חלק זה של הדיון, שכן חלק זה הוא המקשר בין דברי רב ובין המשנה, והמצדיק את כניסת הגמרא לסוגית קדושת גגין ועליות כהרחבה לביאור המשנה. וכבר בתחילת הסוגיה, לפני דברי רב, מופיע בגוף הגמרא ציטוט קצר מהמשנה:

החלונות ועובי החומה וכו'. אמר רב: גגין ועליות לא נתקדשו.⁹

לאור כל זאת, קשה לכאורה לומר שהרמב"ם גרס את כל הסוגיה במקומה אך לא גרס את החוליה המקשרת אותה למקומה, והמופיעה בכל עדי הנוסח שבידינו. ושמא אף הגר"א היה חוזר בו, אם היה רואה שחוליה זו מופיעה בכל עדי הנוסח, שרובם לא עמדו לפניו. וצ"ע. ועוד הקשה על דברי הגר"א הללו ביריעות שלמה (פיינזילבר; הל' בית הבחירה ו, ט ד"ה ולכאורה), שגם אם לא גורסים את הדיון בגמרא, אין זה פוטר מהצורך ליישב את דברי רב עם דברי המשנה.

ה. מגן גבורים: קיומם של השווים לקרקע עזרה היווה סיבה לקדש את כל החלונות ועובי החומה

במגן גבורים (על שו"ע או"ח; שלטי גבורים נה, ו) כתב:

לכאורה קשה מאי מקשה הש"ס מחלונות ועובי החומה לגגין ועליות, הא בתוסי' שם ד"ה החלונות הקשו האיך החלונות ועובי החומה מקודשין, הא לפנים היו מהלכין ואם כן האיך נתקדשו, וכתבו דהיה תלוי בדעת הבית דין, וקדשוהו אותם. ואם כן קשה, מאי קושיא, דלמא דעת הבית דין היה רק על

---

8. מינכן 6, מינכן 95, א"פ, קולומביה, נ"י-אנלאו, וטיקן 109, וטיקן 125, וטיקן 134. וכן בדפוס ונציה.

9. אף ציטוט זה מופיע (בשינויים קלים) בכל שמונת כתבי היד הנזכרים ובדפוס ונציה.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

עובי החומה והחלונות, ולא על עליות וגגות. אך באמת זה אינו, דזיל בתר טעמא, למה לא היה דעת הבית דין על הגגות ועליות, משום דאין צורך בהם, דלמה ילך על גגות ועליות לאכל עליהם, ולא יפול לב בית דין על זה לקדשם, ואם כן ממילא גם על חלונות ועובי החומה נמי לפי הסלקא דעתך אין צורך בהם כלל, ובודאי אין לב בית דין עליהם, דמי ילך שם לאכל. ושפיר מקשה, דאין שום סברא לחלק ביניהם. ומעתה לפי מאי דמשני, דמשכחת לה בשורא ובר שורא, אם כן ממילא שפיר יש לומר דכיון דבחלונות ועובי החומה היו צריכין הבית דין לתת לב עליהם לקדשם, עכ"פ אותן שהם שווים לקרקע עזרה, דהיינו שורא ובר שורא, ואם כן ממילא היה דעתם על כל החלונות ועובי החומה, דאטו יפרטו דוקא אותם שיש להם בר שורא? מה שאין כן גגין ועליות, דאין שום דבר שצריך להם לקדש, ממילא לא היה דעתם עליהם, ולא נתקדשו כלל.

ומעתה מיושבים כל דברי רבינו ז"ל, דלכך לא הוצרך להביא הא דשורא ובר שורא או ששורה לקרקע עזרה, שכיון שהיה צריך להם לקדש אותן המקומות, קדשו כל עובי החומה והחלונות. וזה ברור.

ובזה מדוקדק לשון הש"ס, דאמר: בשלמא חלונות, משכחת לה ששוין לקרקע עזרה וכו', משכחת לה בשורא ובר שורא. והדבר תמוה, הא במשנה סתמא קתני, ומשמע כל החלונות ועובי החומות. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דבאמת כיון דעכ"פ משכחת לה שיהיה מקום הצריך להקדיש, ממילא קדשו כל החלונות ועובי החומות.

הסבר המגן גבורים הוא שכל זמן שהבינה הגמרא שהכוונה לסתמא דחלונות ועובי החומה, לא היה מקום לחלק בין עובי החומה ובין גגין ועליות, דמאי חזית דדמא דחלונות ועובי החומה סומק טפי מדמא דגגין ועליות. אך משעה שהעמידו בבר שורא, הדבר נתן עדיפות גם לסתמא דחלונות ועובי החומה שאינם במפלס הקרקע, דמתוך שהקדמונים נתנו דעתם לקדש את מה ששווה לגובה קרקע, הם כבר קידשו את כל החלונות ועובי החומה, ובזה רב גוברייהו יותר מגגין ועליות. ולכן למסקנה כל החלונות ועובי החומה התקדשו, מבלי תלות בהיותם במפלס הקרקע, ומיושבת סתימת הרמב"ם שהשמיט את בר שורא. ואכן אין כוונת הגמרא להעמיד את המשנה באוקימתא שרק באופן זה התקדשו החלונות ועובי החומה, שזה דבר שגם

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

אינו מרווח מצד עצמו, אלא כוונת הגמרא היא להסביר ולנמק מה ראו חכמים על ככה, לקדש את כל החלונות ועובי החומה, אף אלו שאינם שווים לקרקע העזרה, ולא לקדש גגין ועליות.

לכאורה יש דוחק גם בהסבר זה, שכן לשון הגמרא היא:

תנן: החלונות ועובי החומה כלפנים. בשלמא החלונות, משכחת לה דשויה לקרקע עזרה. אלא עובי החומה היכי משכחת לה? משכחת לה בבר שורא, דכתיב ויאבל חל וחומה. ואמר רבי אחא ואיתימא רבי חנינא: שורא ובר שורא.

ולפי דברי המגן גבורים, כוונת הגמרא ב'משכחת לה' אינה לתאר את אותם חלונות שנידונים כלפנים, אלא לתאר את החלונות שהצריכו את בית הדין לתת לב לקדשם. ולכאורה קשה להעמיס זאת בלשונה הקצרה של הגמרא.

גם לגופו של ההסבר, לכאורה יש קושי בהנחה שאכילה על גגין ועליות היא דבר שאינו שכיח, וכלשונו: 'אין צורך בהם, דלמה ילך על גגות ועליות לאכל עליהם'. כבר בפסוק (נחמיה ח, טז) נאמר: 'ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם', ופשוט שאכלו בסוכות שעל הגגות, שהרי 'עיקר ישיבת הסוכה אכילה שתיה ושינה' (רש"י סוכה כ, ב ד"ה הישן).¹⁰ ויש בפסוקים תיאורים נוספים לשימושים משמעותיים בגגות (שופטים טז, כג; מל"ב כג, יב וסנהדרין קג, ב; ירמיה יט, יג ולב, כט; צפניה א, ה), ומסתמא שימושים אלו כללו גם אכילה. ובנוגע לעליות הדבר פשוט עוד יותר, שהרי הן נבנו לצורך שימושי דירה, ובכלל זה אכילה, ומספר מקורות לכך מהתנ"ך צוינו לקמן (עמ' רמד). ועוד מצאנו בחז"ל תיאורים שונים לפעולות שנעשות על גגין ועליות, כגון (פסחים קא, א): 'אמר להו רב ענן בר תחליפא: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דשמואל, ונחית מאיגרא לארעא, והדר מקדש', ופירש הר"י (פסקים שם): 'פירוש, קידש באיגרא ואיעקרא ליה שרגא, וירד לוכל בבית, וקידש פעם

---

10. ויעוין עוד בזרע אברהם (לופטביר; ז, ג) בנוגע לאכילת קדשים בסוכות אלה.

אחרת', הרי שבסתמא היה שמואל אוכל על הגג. ויעוין ברז"ה (פסחים כו, א בדפי הרי"ף) שכתב:

לפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפניו מן החומה, והיה המקום צר להם, כמו שאמרו בזיתא¹¹ פיסחא והלילא פקעי באיגרא, ופירשוה דאכלי אארעא ואמרי התם, נראה לנו מזה כי מפני דוחק המקום היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד, ועולים לראש גגותיהם לומר את ההלל.

ואף שיש מקום לדון על דברי הרז"ה ולומר שהעלייה לגג נעשתה כדי לומר הלל כולם יחד בצוותא או מסיבה אחרת, מכל מקום מבוארת בדבריו סברת דוחק המקום כסיבה להשתמש בגג. ועוד מצינו (אבות ה, ה) שאחד הניסים שנעשו בירושלים הוא שלא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים, הרי שהמציאות הפשוטה ברגלים הייתה ריבוי עצום של צאן קדשים וצאן אדם, צאן ירושלים במועדיה. ורבי מתתיה היצהרי כתב בפירושו למשנה זו: 'והיו בונים בנינים מפוארים, בתים ועליות מרווחים', הרי שהיה צורך בעליות ללינת עולי הרגל, ומסתבר שאף לאכילתם. והרשב"ץ בפירושו למשנה זו כתב: 'ויש נוסחאות ישנות בגמרא שכתוב בהם: [...] ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים, לא אמר אדם לא מצאתי מטה לישן עליה, ולא כסא לישב עליו, ולא תנור לצלות', ולפי נוסח זה אף ישיבת כסאות בירושלים הייתה בנס. ואם כן, קשה לומר שאין צורך בגגין ועליות.

גם עצם הנחת המגן גבורים שקידוש מקומות שאין בהם צורך נעשה אגב מקומות שיש בהם צורך, הוא דבר שאינו פשוט כל כך. הרי קידוש ירושלים לא נעשה כלאחר יד, ונראה שהחלטה מה לקדש ומה לא היא החלטה שהתקבלה מתוך יישוב הדעת, ולפי שיקולי הקדמונים. ומכיוון שכך, לכאורה יש לעיין בשאלה האם מסתבר שיש משקל משמעותי לגורם צדדי שיצר 'דעת בית דין' לקדש מקום שמצד עצמו לא הייתה לבית הדין סיבה לקדשו. וצ"ע.

---

11. צ"ל כזיתא.

ו. אור שמח (א): גגין ועליות שבירושלים נתקדשו לקדשים קלים מדין במה, אך לא לפסח

האור שמח¹² (ה'י בית הבחירה ו, ז) כתב לחלק בין קדשים קלים דעלמא ובין פסח, שבשעת היתר הבמות הותר להביא קדשים קלים בכל במה שהיא, מלבד פסח שאינו בא אלא בבמות ציבור. לפי זה, כתב לחלק ביניהם גם לגבי קדושת הגג: בזמן היתר הבמות, אפשר לעשות במה על גג, כמבואר בתוספתא (זבחים יג, טו) ובירושלמי (מגילה א, יא), וניתן להבין שבשעת איסור הבמות נאסרו כל הבמות שמחוץ לירושלים, אך בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים לא חל שינוי, והגגות עודם ראויים וקדושים. לעומת זאת, פסח 'דגם בעת היתר הבמות לא היה ראוי להיאכל בכל ערי ישראל, רק במקום הקרוב לבמת צבור, לכן יתכן כי נתקדשה כל ירושלים לא נתקדשו גגין ועליות, ותו אינו נאכל פסח בגג ועליה'. ולהסבר זה הסכים בספר חוקת הפסח (גרשוני; ה'י קרבן פסח ד, ג; ח"ב עמ' קנג-קנו, יעו"ש שהאריך).

ואולם, האור שמח כבר עמד בעצמו על הדוחק שבקישור בין אפשרות ההקרבה בבמת יחיד בשעת היתר הבמות, ובין קדושת הגג לאכילה עליו בזמן איסור הבמות, וכתב בקצרה: 'אמנם תמיה לחדש דבר כזה'. ובאמת, נראה ברור שאיסור ההקרבה בבמות מאז שנבנה המקדש חל גם בירושלים, ולא רק בבמות שמחוצה לה. ומכיוון שכך, לכאורה אין ללמוד מדיני הבמות דבר וחצי דבר לזמן איסור הבמות. עוד הוסיף האור שמח, שמדברי הרמב"ם (ה'י מעשה הקרבנות י, ה) נראה שאין חילוק לעניין זה בין פסח לשאר קדשים קלים. ועוד יש להעיר מפשטות הגמרא שאמרו שהגגין לא נתקדשו, ולכאורה קשה להעמיס ולומר שלעניין קדשים קלים הם נתקדשו ורק לעניין פסח הם לא נתקדשו.

---

12. שני הסברי האור שמח כבר הובאו ונידונו לעיל (עמ' קלה-קלח), בהקשר לשיטת הרשב"א, שגם אותה בא האור שמח לבאר בדבריו אלו, ונשנו כאן מפאת שייכותם גם לשיטת הרמב"ם.

ז. אור שמח (ב): הגגות שבירושלים התקדשו, והגמרא התכוונה לגגות העזרה, והוכיחה מהם שמחיצה על גג שבירושלים אינה מועילה להפריד בין שתי חבורות הפסח

האור שמח המשיך והעלה דרך נוספת ליישב את דברי הרמב"ם: יתכן דבאמת אויר עזרה כעזרה, יעוין (פ"ה) [פ"א¹³] משגגות במשנה למלך, אורך בזה. רק בעזרה והיכל, שמצוה לבנות בית, והכל בכתב מיד ד' השכיל, ואסור להוסיף על הבנין בלא קידוש – נתקדש רק העזרה ואויר שבתוכה, וגגה לא נתקדש. אבל ירושלים, אטו לא נתקדש אוירה? וכלום יש שיעור לגובה הבתים? ואם יגביהו הבתים עד רום רקיע, מי לא קדוש כל האויר שבתוך הבית? מה מקום יש לומר דגג לא נתקדש? וכן עליה, הא מאויר ירושלים הוא, וכלום צריך לאכילת קדשים קלים בית? אטו בשוק מי לא מצי לאכול? ואיך שייך לאמר דהאויר של הגג לא נתקדש, ולאמור דרק האויר שבתוך הבית קדשו? זה מפליא המעיין.

בהסבר זה, תלה האור שמח את קדושת הגגין והעליות בכך שיש פרטים מדויקים לבניין המקדש, ופרטים אלה הם שמגדירים גם את הקדושה. ולכן בירושלים, שאין לגביה מגבלות על אופן הבניין, גם הגגין והעליות קדושים. נראה שסברת האור שמח היא שבפשטות אין לחלק בין קרקע ובין בתים ועליות, ולכן כאשר מצינו שגגין ועליות לא נתקדשו, יש לראות זאת כחלק מהמכלול של פרטי בניין המקדש. ומכיון שפרטים אלו לא נאמרו בירושלים בכללותה, גם אי-קדושת הגגין והעליות לא נאמרה בה. וכך הסביר האור שמח את דברי הרמב"ם.

ובנוגע לגמרא בפסחים שממנה נראה שגגין ועליות לא נתקדשו, כתב האור שמח:

וצריך לדחוק בשמועה דהכי מקשה, דדא פשיטא דגם פסח נאכל בלא בית כלל, רק בכל זאת דרשו בית על חבורה קאי, ודרשו (פסחים פ"ה ע"ב עיין רש"י שם): חוצה, תן חוצה. ופירש רבינו,¹⁴ ששתי חבורות שהיו אוכלות בבית

13. הלכה ד'.

14. רמב"ם (הלי קרבן פסח ט, ג).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

אחד, צריכה כל חבורה לעשות היקף, והוי כל חבורה בבית אחד. אם תאמר דבעזרה וכיו"ב, אין גג בכלל בית, אם כן גבי פסח שהיו חבורות הרבה אוכלות פסחים בגג אחד, אשר מפני זה אמרו הלילה פקע איגרא, שהרבה פסחים היו אוכלים חבורות הרבה בגג אחד – אם כן אין מתקיים בבית אחד יאכל בחבורה חדא, שגג ועליה אינו בית, והוי רק כמו אויר, ותו הוי כשתי חבורות אוכלין כאחד, דההיקף אינו מועיל להקרא שיהיה הפסח נאכל בבית אחד, אם לא שאוכלים בבית, אז מועיל ההיקף, שחוץ להיקף הוי חוץ לבית, אבל הפסח נאכל גם בגג ועליה, רק שאינם אוכלים שם חבורות הרבה. ודוק.

מבואר בדבריו שהגמרא לא התכוונה לפסול את עצם האפשרות לאכול פסח על הגג, אלא דווקא את האפשרות לאוכלו בשתי חבורות זו לצד זו, שבה צריך לעשות היקף לכל חבורה, והגמרא הבינה שאם גגות העזרה לא נתקדשו, אזי ההיקף שיתבצע בגגות ירושלים לא יועיל להבדיל בין החבורות, ואף שגגות ירושלים כן התקדשו. ומה שאמרה הגמרא שגגין ועליות לא נתקדשו, אין כוונה לאותם גגות שבירושלים שעליהם אוכלים את הפסח, אלא לגגות העזרה, שמהם יש ללמוד שהמחיצה אינה מועילה.

והנה, האור שמח כבר הרגיש בדוחק שבהסבר זה, וכתב עליו 'וצריך לדחוק'. ואכן, לכאורה יש בהסבר זה כמה קשיים: ראשית, קשה מאוד להעמיס בגמרא שהגגות אינם גגות ירושלים אלא גגות העזרה. שנית, קשה להבין את הזיקה בין קדושת גגות העזרה ובין תועלת המחיצה על גגות ירושלים. ולכאורה אלו שני נידונים שונים לחלוטין שתלויים בהגדרות שונות לחלוטין – שאלת קדושת הגגות תלויה בכוונתם או בסמכותם של המקדשים, ואילו שאלת תועלת המחיצה תלויה בשאלה אם מתקיים 'בבית אחד יאכל'. שלישית, לא מובן מדוע היקף בתוך בית מועיל להפריד בין החבורות ואילו היקף ללא בית אינו מועיל. ואדרבה, לכאורה יש מקום לומר שאיפכא מסתברא, שאם שתי החבורות נמצאות באותו בית, הבית יועיל לאחד אותן למרות ההיקף המפריד ביניהן, ודווקא אם הן נמצאות תחת כיפת השמים יש יותר משקל יחסי להיקף, והוא המגדיר הבלעדי של התחום של כל אחד

מהחבורות.¹⁵ רביעית, בגמרא לא נאמר שמדובר בשתי חבורות סמוכות החולקות גג משותף. והרי לפי האור שמח זהו לוז הסוגיה, ולכאורה העיקר חסר מן הספר.

והנה, מדברי האור שמח נראה שלמד על ריבוי החבורות ממה שאמרו שההלל פוקע את הגג, שדבר זה מתקיים דווקא כשאנשים רבים מהללים יחד. אך לכאורה דיוק זה אינו מוכרח כלל, שהרי חבורה אחת יכולה לכלול עשרות רבות של סועדים, ובתיאור דגן מבואר מינייה וביה שמדובר בחבורות גדולות, וכדברי רש"י (פסחים פה, ב ד"ה כזיתא): 'כזיתא פסחא – חבורות גדולות היו נמנין, עד שלא היה הפסח מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח'. ועוד כתב רש"י (שם ד"ה והלילא) שהגג פוקע 'לקול המולת ההמון מההלל', ונראה שההמון אינו מסתכם ביושבי גג אחד מסוים, אלא הכוונה לכל המון ישראל למאיש ועד אישה. וכן נראה גם מהמדרשים (שיר השירים רבה ב, ז¹⁶; ספרי דאגדתא על מגילת אסתר ו, א¹⁷). והשתא דאתינן להכי, אין שום ראייה שמדובר על שתי חבורות סמוכות שחלקו גג משותף.

ח. מעשי למלך (א): דין פתוח לקודש מבטל את הצורך להעמיד בבר שורא

במעשי למלך (על הרמב"ם הל' בית הבחירה ו, ט), כתב בביאור דברי הרמב"ם:

רבינו סובר דבאמת לפי מה דמסיק פתוח לקודש שאני, גם חלונות וחומה קדוש. דל"ג מפתוח לקודש. ורק גגין לא נתקדשו. וגמרא דפריך קאי לפי מה

---

15. ומבואר בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם (ברכת אברהם, ח) שההיקף שהצריך אביו אינו מכל הכיוונים, אלא רק בקו הגבול שבין שתי החבורות.

16. 'ר' אליהו פתר קרייה בעולי רגלים – הראיני את מראיך, אלו עולי רגלים. שנאמר: שלש פעמים בשנה יראה וגו', השמיעני את קולך, זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום. מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה. כי קולך ערב, זה השיר. ומראך נאווה, זה הדוכן.

17. 'אותו לילה ליל פסח היה, שעלה סנחריב, והיה רבשקה שם. הלך והציץ על פתח החומה של ירושלים, ושמע אותן קוראין הלל, ואמר לסנחריב: לך וחזור לאחוריך. למה, אלהיה של אומה זו עסוק הוא להיות עושה להם נסים בלילה הזאת'.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

דתיך מתחילה, שאני היכל דבכתב השכיל, ולא מטעם דפתוח להיכל, צריך לתרץ בחלונות וחומה בשוה לקרקע העזרה. אבל למאי דמסיק דפתוח לקודש כקודש [...] אין צריך לתירוץ דחומה בשוה לקרקע עזרה אייריא, אלא כיון דחלונות וחומה פתוח לקודש, הוה כלפנים.

מבואר בדבריו שתליית דין הלשכות בקדושת החלל שאליו הן פתוחות, מבטלת את הצורך להעמיד בבר שורא, דניתן להסביר בנקל את דין החלונות ועובי החומה, שהוא נובע מהיותם פתוחים לקודש, ובכך עדיפי אינהו על גגין ועליות.

לכאורה גם בהסבר זה יש קשיים. ראשית, לכאורה הקביעה שפתוח לקודש דינו כקודש אינה דבר ש'מסיק' בגמרא, אלא משנה מפורשת (מעשר שני ג, ח) שהפתוחות לקודש כקודש. והגמרא לא דנה אלא ליישב זאת עם האמירה שמחילות לא נתקדשו, והסבירה הגמרא שמחילות היינו שהן פתוחות להר הבית ולא לעזרה. אך עצם הדין שהפתוח לקודש לא התחדש בסוגיין, וקשה לומר שבפתיחת הדיון הגמרא לא הכירה אותו. שנית, גם גג הוא מקום פתוח לקודש: אם גג שבעזרה, הוא פתוח לעזרה; ואם גג שבירושלים, הוא פתוח לירושלים; ובכל זאת אמר רב שגגין לא נתקדשו. ואם כן, לכאורה יש הכרח פשוט להבין בדעת רב שדין פתוח לקודש נאמר דווקא כשאין הבדל מפלסים, והחידוש הוא שלמרות שהמקום הפתוח לקודש אינו נמצא בעצמו בקודש, הקדושה נמשכת אליו, אבל אין בזה כדי לבטל את הקביעה שהבדל מפלסים יוצר הבדל גם בקדושה. וכבר הקשה כעין זה האבן ישראל¹⁸ (על הרמב"ם הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה ונראה לומר): 'דאי נימא דפתוח לפנים מהני לגגין, אם כן כל דינא דגגין לא נתקדשו לא משכחת לה, דהרי כל הגגין פתוחות לפנים'.

---

18. קושייתו אינה על דברי המעשי למלך, אלא על דברי הצ"ח שעליהם התבסס המעשי למלך. וכאן לא הובא אלא הנצרך לעניינינו, ולכן לא הובאו דברי הצ"ח המובאים במעשי למלך ובאבן ישראל, יעוין שם.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

ט. צפנת פענח: בר שורא היינו החומה הפנימית מתוך שתי חומות שהיו בירושלים

בצפנת פענח (על הרמב"ם; קונטרס השלמה לח"ד, על ה' תרומות א, ה; עמ' 37 בעמודי הספר) כתב:

רבינו בהלכות בית הבחירה פ"ו מפרש הא דפסחים דף פ"ו שורא ובר שורא, רצונו לומר הך דשבועות דף ט"ז, תחתונה ועליונה. ולכך לא הביא זה.

עוד כתב שם:

סבירא ליה להירושלמי סוף פ"ג דפסחים דגם עד צופים יש גדר קדושה, וזה נקרא חומת בית פאגי, ב"מ דף צ' ומנחות דף ע"ח, וכמה מקומות. וזהו חומה שניה דשבועות דף ט"ז ובר שורא דפסחים הנ"ל.

מדברי הצפנת פענח נראה לכאורה שהבין בדעת הרמב"ם, שהעמדת הגמרא בפסחים בבר שורא, משמעה החומה הפנימית מבין שתי חומות שהיו בהר הזיתים, וכמתואר בגמרא (שבועות טז, א):

אבא שאול אומר: שני ביצעין היו בהר המשחה, תחתונה ועליונה. תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו, אלא בעולי גולה שלא במלך ושלא באורים ותומים.

תחתונה שהיתה קדושתה גמורה – עמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני. עליונה שלא היתה קדושתה גמורה – עמי הארץ היו נכנסין שם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אין אוכלין שם לא קדשים קלים ולא מעשר שני. ומפני מה לא קידשוה? שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא, ואורים ותומים, ובסנהדרין של ע"א, ובשתי תודות ובשיר.

הרי שדווקא החומה הפנימית התקדשה בקדושת ירושלים לכל דבר, ולא החומה החיצונית.

והנה, לכאורה יש מספר קשיים בהבנה זו. ראשית, מקושיית הגמרא נראה שהבעיה בהבנה שהחלונות ועובי החומה התקדשו נובעת מעצם היותם

קעו

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

מוגבהים ממפלס הקרקע ודומים לגגין ועליות, ולא מכך שהחומה נמצאת במקום חיצוני שהיה מחסור בתנאים הנצרכים לקידושו. ולכאורה הבעיה היא עצם ההגבהה, אזי היא קיימת גם בחומה הפנימית. שנית, לכאורה מבואר להדיא במשנה (פסחים ג, ח) שהצופים נמצא מחוץ לירושלים המקודשת, וכך גם נראה מממצאי ירושלים העתיקה, ואכמ"ל. ולכאורה גם בירושלמי לא נאמר אחרת מזה, ורק נאמר שלעתיד לבוא תתפשט קדושת ירושלים ותכלול את הצופים, וכפי שפירשו הפני משה (ד"ה כתיב ביום) והידיד נפש (ד"ה רבי סימון). שלישיית, לכאורה אכתי קשה שהרמב"ם השמיט את בר שורא, שסוף סוף, גם אם אכן הכוונה לחומה פנימית זו, היה על הרמב"ם להביא את הדין ולא להשמיטו.

י. אבן האזל: בר שורא אינו שווה לקרקע עזרה

באבן האזל (ה' בית הבחירה ו, ט) כתב:

ונראה דהרמב"ם אינו מפרש כפירש"י דבר שורא הוא נמי שוה לקרקע העזרה, והיינו כפירש"י שהחומה הקטנה במקום שהעזרה נמוכה היא בודאי **גבוהה מקרקע העזרה**, אלא שהיא שוה לעזרת כהנים שהיא גבוהה על עזרת ישראל שתי אמה ומחצה.

אבל הרמב"ם מפרש דכדמתרץ בבר שורא, ואינו מפרש דהוא שוה לקרקע העזרה, סבר דא"צ לזה, ולא קשה מגגין ועליות לא נתקדשו, דהתם הגגין ועליות הם רשות אחר, ושפיר אמרינן דלא נתקדשו, אבל **חומה קטנה בפנים החומה הגדולה של העזרה הוא רשות אחד, ובודאי קדשה, כיון שהוא באויר העזרה** [...] ולפי"ז גם חלונות אף דאמר מעיקרא בשלמא חלונות משכחת לה דשוות לקרקע עזרה אינו אלא הו"א אבל למסקנא דמשני בבר שורא גם בחלונות לא צריך לזה שיהיו שוות לקרקע עזרה ושפיר סתם הרמב"ם דהחלונות ועובי החומה כלפנים.

והיינו ש'בר שורא' אין פירושו חומה ששווה לגובה קרקע העזרה, אלא חומה פנימית נמוכה ('קטנה') שגובהה כלול בכלל מה שמוקף בחומה החיצונית לה והגבוהה ממנה (ה'גדולה'). אולם, לכאורה יש קושי בהבנה זו ברמב"ם, שכן הרמב"ם סתם וכתב שעובי החומה כלפנים, מבלי השאיר שריד

קעז

להבנה שמדובר דווקא בחומה פנימית נמוכה ולא בחומה הרגילה. ואי איתא שהבין שבר שורא היינו דווקא חומה פנימית נמוכה, היה עליו לציין זאת.

יא. עיר הקודש והמקדש: הגמרא יישובה את דין החלונות ועובי החומה לפי הנחה שלא דנים על חומה שנפרצה, אך הרמב"ם הבין שכן דנים על חומה שנפרצה ולכן השמיט את דברי הגמרא

בספר עיר הקודש והמקדש (ד, ז, א) כתב:

נתקשיתי הרבה, למה להו להדחק 'בבר שורא' שאין אנו מוצאים דוגמתה אלא בחיל שבין כתלי הר הבית להעזרה, יאמרו פשוט נפקא מינה בנפרצה החומה שאוכל בעובי החומה הפרוצה של ירושלים קדשים קלים ומעשר שני, ובשל העזרה קדשי קדשים. וכן נפקא מינה בעובי החומה הפרוצה לענין כניסת טמאים (של ירושלים – המצורעים, ושל הר הבית – טמאים טומאה היוצאת מהגוף) [...] ומפני חומר הקושי אמרתי, אולי באמת לא נתקדשה עובי החומה במלואה, בלתי רק החלונות וראש החומה הנמוכה, כי לא קדשו אלא מה שהיה דרוש לקדש בו בזמן, ולא מלוא עובי החומה לצורך הזמן שתהיה החומה פרוצה [...] עובי החומה לא מצאו צורך לקדש למקרה של הרוס החומה, בפרט שישראל מצווה על ההרוס מהלאו דלא תעשון כן, ולזמן הרוס מצד האויב לא קדשו אז, ולמקרה אחר לא חששו.

אכן עצם הסוגיא שם בפסחים לא זכיתי להבין: כל מציאות 'שורא ובר שורא' לא מצאנו בלתי החיל, וכדסיימו שם בגמרא: ויאבל חיל וחומה, ואר"א ואיתמא ר"ח, 'שורא ובר שורא', וכל ענינו של חיל אין בו קדושה מיוחדת בנוגע לאכילת קדשים, אלא רק לענין כניסה (מעלה דרבנן) 'שאין נכרים וטמאי מתים נכנסים לשם', ואלו מסוגיא דפסחים שם משמע דתנא דמתני' מעובי החומה מדבר בנוגע לאכילת קדשים. עוד קשה ברישא דמתני', מן האגף ולפנים כו' מדבר גם מירושלם גם מהעזרה, 'מן האגף ולפנים כלפנים' איירי בירושלם, 'ומן האגף ולחוץ כלחוץ' מיירי בעזרה, כדאוקמא בגמרא, אם כן הא אסיימי במתני' החלונות ועובי החומה כלפנים, בסתמא מיירי גם כן בין בנוגע לירושלם בין בנוגע להר הבית והעזרה, 'ובר שורא' לא מצינו שם.

ומשום כן נראה לנו להדחק ולומר דהא דמשני בגמרא 'בבר שורא', זהו להראות מציאות בישוב מתניתין גם כשהחומה בתקונה לכשיראו צורך להוסיף בר שורא, אבל אה"נ דינא דמתניתין כולל כל העובי של החומות

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

מירושלם והר הבית והעזרה במילואה לענין איסור הכניסה ולענין מקרה של פרצת החומה לאכול הקדשים בעובי החומה.

העיר הקודש והמקדש פתח בקושיה, מדוע לא העמידו בפשטות את דין עובי החומה בכגון שנפרצה החומה. לאחר שתירץ שלא היה צורך לקדש ולחשוש לאפשרות של פריצת החומה, הוסיף והקשה עוד, שלא מצאנו 'בר שורא' מלבד בחיל, והחיל עצמו דווקא לא התקדש בקדושת העזרה, וגם קשה להבין את הערבוב שבהכנסתו לתוך דיון על קדושת ירושלים. ומכל זה הגיע העיר הקודש והמקדש למסקנה דומה לזו של הפר"ח, שדברי הגמרא הם שינויא בעלמא 'להראות מציאות בישוב מתניתין', אבל באמת יש יישוב מרווח אחר, שלא נכתב בגמרא ונכתב ברמב"ם.

לכאורה, גם כאן קשה אותו קושי עקרוני שקשה על הפר"ח הנ"ל (עמ' קסג-קסד): אם חז"ל לא שנו, הרמב"ם מניין לו. ומה בצע לחז"ל כי יכסו את ההסבר הנכון, ובמקומו יציגו 'מציאות' בעלמא, שיוצרת רושם מוטעה כאילו התקבלה ההנחה שדין עובי החומה מתייחס בהכרח למקום גבוה, באופן שקשה ממנו על הקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו. וגם קשה מכך שסוף סוף, הרמב"ם סתם ולא כתב שנפקא מינא לחומה שנפרצה. וקשה לומר שהדבר היה כל כך פשוט עד שלא הוצרך הרמב"ם לאומרו.

ומה שהתקשה העיר הקודש והמקדש מאי-שייכות החיל לעזרה לענין אכילת קדשים, ומאי-שייכותו לדיון על קדושת ירושלים, לכאורה יש ליישב בפשטות, שבר שורא לא נזכר אלא כדוגמה בעלמא, להראות מציאות של חומה בגובה הקרקע. ועינינו הרואות שגם לאחר דוגמה זו, עדיין אין המציאות הזאת פשוטה ומוכרת כל כך. ואין כוונת הגמרא לומר שדין אכילת פסחים או דין אחר חל בחיל. ומה שלא מצאנו, יש לומר שבכגון דא לא ראינו אינה ראייה. ואמנם הרב בעל עיר הקודש והמקדש, נהירין הווי ליה שבילי דירושלים עיה"ק שבזמנו, והוה משפירי קרתא דירושלים דדהבא, ומראשי קהלא קדישא דבירושלים, אך לעולם אימא לך שבזמן הבית הייתה גם מציאות של בר שורא. וגם אם לא הייתה, לכאורה אין מזה קושי, שכן דרך

קעט

הגמרא לדון גם במצבים רחוקים, כגון נפל מן הגג ונתקע באישה (יבמות נד, א), וכחן גדול שנצטרע מהו באלמנה (הוריות יב, ב), וכדומה.

יב. הגר"מ והגר"ד וסיעתם: דווקא בעזרה גגין ועליות לא נתקדשו, והלימוד לגגות ירושלים הוא בגלל עיקרון משותף של החשבת בית וגגו למקום אחד

בחידושי הגר"מ והגר"ד (סולובייצ'יק; הל' קרבן פסח ט, א¹⁹), התבאר בדעת הרמב"ם שהמימרה דגגין ועליות לא נתקדשו לא נאמרה על ירושלים, אלא רק על העזרה. ומה שהגמרא הקשתה על רב מהא דכזיתא פסחא והלילא פקע איגרא, אין הכוונה להוכיח שגגות ירושלים נתקדשו, אלא להוכיח שגגות ירושלים חשובים מקום אחד עם הבתים. ולפי זה, הקושיה היא שאם הגגות אכן חשובים מקום אחד עם הבתים, אזי גם בעזרה צריך להיות דין אחד לבתים ולגגות. ואף שבירושלים מדובר על איסור הוצאת בשר הפסח מהבית, ואילו בעזרה מדובר על קדושה – הבינה הגמרא והבין הרמב"ם שיש עיקרון משותף שכולל את שני הנידונים, ומאפשר לדמות מילתא למילתא למרות החילוק. והיינו שבשני הנידונים יש לדון בשאלה אם הגגות חשובים מקום אחד עם הבתים. וגם בנוגע לחלונות ועובי החומה יש צורך להכריע אם הם מקום אחד עם פנים העזרה או שלא, דהא מבואר בגמרא (זבחים נו, א) שמידות העזרה אינן כוללות את עובי החומה.

אולם, לכאורה יש קושי להבין כן בגמרא. לשון הגמרא בקושייתה מכזיתא פסחא היא: 'מאי לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא'.²⁰ ומבואר מזה שקשה על המימרה דגגין ועליות לא נתקדשו מעצם האכילה על הגג, ולא משינוי מקום שבמעבר מהבית לגג. ואי איתא שהגג עצמו התקדש והבעיה היא רק בשינוי מקום מהבית אליו, אזי לא מובן מה הקושיה מכך שאכלו בגג, דלעולם אימא לך שהגג אכן אינו מקום אחד עם הבית, ואעפ"כ הוא ראוי לאכילת הפסח, מעצם היותו קדוש בקדושת ירושלים.

19. נדפס בהוספות ושינויי עריכה רבים גם בהררי קדם (ב, נה).

20. בחלק מכתבי היד, הנוסח הוא 'דאכלי התם ואמרי התם', והמשמעות שווה.

כעין דברי הגר"מ והגר"ד, כתבו הרב חיים ישעיה אקר (קובץ כרם ציון יא [תש"י] עמ' קלח) והדרך אמונה (ביאור ההלכה הלי מעשר שני ב, טז ד"ה והחלונות²¹), שרב התכוון רק לגגות העזרה ולא לגגות ירושלים. וכעין זה כתבו במשנת ירושלים (עמ' קעא-קעב) ובימות המשיח בהלכה (ב, עה, ד עמ' תסז). ובביאור קושיית הגמרא מאכילת הפסח על גגות ירושלים על רב שהתכוון רק לעזרה, כתבו חלק מהאחרונים הללו שהגמרא הבינה שהאוכלים שינו מקומם במהלך האכילה. כך כתב הרב אקר:

ומסתבר דלא הלכו לכתחילה לקבוע לאכול את הפסח על הגגין ויצאו מן הבית, אלא ודאי שהתחילו לאכול בבית, ומתוך הדוחק שהיו רבים נמנים עליו עד שהגיע לכל אחד רק כזית, עלו על הגגין וגמרו לאוכלו שם, ושם אמרו את ההלל.

וכך כתב הדרך אמונה:

הא דקפריך בתחלת הסוגיא מכזיתא פיסחא והלילא פקע איגרא, יש לומר דסלקא דעתך דאכלו מקצת הפסח בבית ועלו לגומרו בגג. והתם, כיון שאין רואין אויר הבית, אם כן צריך לדון אם נטפל להבית. וכיון דחזינן בעזרה דלא נתקדשו, אלמא דמעצמן אין נטפלין להבית. ואם כן, איך אכלו בשני מקומות. ומשני שרק הלל אמרו באיגרא.

והנה, לכאורה קשה מאוד להעמיס בלשון 'דאכלי באיגרא' את ההבנה שאכלו מקצת הפסח בבית ועלו לגומרו בגג. ובנוסף, לכאורה קשה להבין איך הבנה זו של שינוי מקום באמצע האכילה יכולה לצמוח מהמשפט: 'כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא'. בשתי הלשונות הללו לכאורה אין רמז להליכה במהלך האכילה. מלבד הקשיים הלשוניים, גם לגופו של עניין, לכאורה קשה להבין למה היה צורך להרחיק לכת ולתרץ 'דאכלי בארעא ואמרי באיגרא', ולא היה די לומר דאכלי באיגרא מתחילה ועד סוף. ועוד בה שלישייה, לכאורה קשה להניח שדרך אכילת הפסח כללה שינוי מקום באמצע הסעודה, שהרי אין דרך האוכלים בסעודות חשובות לשנות את מקומם, ואין זו דרך חירות, וכדברי הירושלמי (פסחים י, א): 'אמר רב לוי: ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד, וכאן להיות אוכלין מסובין, להודיע שיצאו מעבדות לחירות'.

---

21. ויעוין עוד בדבריו בספרו דרך חכמה (ביאור ההלכה, הלי בית הבחירה ו, ז סד"ה שהגגין).

ואת הקושי האחרון יש ליישב במקצת, אם נחלק בין הליכה כשהבשר עודנו בין שיניהם שמהווה דרך עבדות להליכה בין אכילה לאכילה שאינה דרך עבדות. ועדיין צ"ע. ויעוין עוד בפסח לה' (סי' טז) בדין ההסבה בקרבן פסח.

כעין דברי הגר"מ והגר"ד וסיעתם, כתב גם בקרנות המזבח (מהד' תשע"ח, עמ' סב-סד), ותורף דבריו הוא שאמנם דברי רב מתייחסים רק לעזרה ולא לירושלים, אך הגמרא הבינה שמדובר בקרבן פסח שנקבע לאוכלו בבית ולא בעלייה, ולכן הוצאה לעלייה מהווה שינוי מקום והוצאה מן הבית. ולהבנתו, זו כוונת הגמרא בקושייתה 'מאי, לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא'. דא עקא, שלהבנה זו, נמצא העיקר חסר לגמרי מן הספר, והוא שהייתה קביעה לאכול את הקרבן בבית, או שהייתה שהות של הקרבן בבית, או כל גורם אחר שאוסר העלאה לגג. ואולי אין כוונת הקרנות המזבח לקביעה וכוונה לאכול בבית, וגם לא לשהייה בבית לפני ההעלאה לגג; ובאמת, לא נאמר בדבריו להדיא שהייתה קביעה וכוונה לאכול בבית ולא בעלייה (ורק כתב: 'אותו הכזית שהיה מקודם בביתא, בעת שהביאו אותו ממקום שחיתו בעזרה, אוכלים אותו אחר כך בגגות [...] אם יביאו הקרבן פסח ישר מתחילתו לגגי ירושלים, אויר ירושלים כירושלים!'). דא עקא, שאם כן, לא מובן כלל מה פסול יש בהעלאת הפסח אל הגג, דלעולם אימא לך שקבעו לאוכלו על הגג, ואם אכן הגג התקדש, אין שום סיבה להגדיר את האכילה על הגג כהוצאה מן הבית. ואולי העיקר בדבריו הוא האם הקרבן הובא ישירות לגג או שהונח בקומת הקרקע, וכדמשמע מלשונו הני"ל. ואולם, לכאורה ברור שהנחה גרידא אינה קובעת את מקום אכילת הקרבן. וצ"ע. והקרנות המזבח עצמו כבר הרגיש בדוחק שבדבריו, אך כתב שיש לסובלו כדי להשוות את הבבלי עם התוספתא והירושלמי, יעו"ש, וכדי ליישב את דברי זקנו המהרש"א הני"ל (עמ' קכה).

יג. הגר"ז בענגיס: 'בר שורא' הוא חלל שנוצר כתוצאה מכך שבגובה החומה היא דקה יותר

בחידושי הגר"ז בענגיס (מהד' מכון ירושלים, ח"ב סי' מ עמ' קסז ד"ה ולענ"ד), כתב שהרמב"ם הבין ש'בר שורא' הוא חלל בגובה החומה, שנוצר מכך שככל שהחומה עולה, כך היא נעשית דקה יותר. ולפי זה, הסיבה שבר

שורא מתקדש, למרות הדמיון בינו ובין גגין ועליות, היא שהוא נמצא בתוך היקף המחיצות.

והנה, לכאורה הסבר זה מעורר כמה קשיים: ראשית, לא שמענו על הצרה הדרגתית בעובי החומה אלא בכתלי ההיכל (מל"א ו, ו; רמב"ם הל' בית הבחירה ד, ט), ולא בחומות שסביבם. שנית, עדיין לא ברור מדוע הרמב"ם השמיט את המושג בר שורא, וסוף סוף גם להסבר זה, מדובר במושג שהגמרא ראתה לנכון להתייחס אליו, ומדוע נשמטו הדברים ברמב"ם. והגרז"ר (שם עמ' קסח ד"ה וה"ט) תירץ שהרמב"ם כלל זאת בסתימת דבריו, אך לכאורה אין זה מרווח בלשון הרמב"ם. שלישית, לפי הגרז"ר יוצא שהכרעת הרמב"ם היא שגגין ועליות לא נתקדשו, וכאמור, מלשון הרמב"ם אין נראה כן.

יד. אגרות משה: בחומה שאין בה חורים, החלונות ועובי החומה קדושים אף שלא בבר שורא

באגרות משה (יו"ד ד, סג, ד²²) כתב:

ונראה דאף שבקרא נאמר בית באכילת פסחים (שמות יב, מו), שמסתבר שיוכשר בית אף כשהוא גבוה מעט מהקרקע כדרך רוב בתים, שזה לא נחשב שהוא גבוה לומר שלא נתקדש, אלא קרקעית הבית נבטלה להחשב כהקרקע עצמה, שנתקדשו אף מקומות הגבוהים, דהא העזרה עצמה לא היתה בקרקע שוה (מידות ב, ד). שלכן הוצרך לומר דאין בכלל זה עליות ולא הגגים, דהם לא שייך שיבטלו להקרקע, מאחר דתחתיו איכא כבר בית ממש ולא שייך שיתבטל להקרקע, שרק קרקעית הבית נבטל להקרקע.

ואפשר לפי זה שסובר הרמב"ם דבעשה תל גבוה שכולו סתום ובנה עליו בית, הוא בכלל הבית שאוכלין שם קרבן פסח, משום דאף גבוה טובא יותר משאר ירושלים נמי בטלה להקרקע, והוא בכלל קדושת ירושלים. ונמצא לפי זה לא קשה כלום על רב מהא דהחלונות ועובי החומה כלפנים, דכיון שתחתיו הוא סתום עד הקרקע הוא כהקרקע עצמה ונתקדש כמו בכל קרקע העזרה. ומוכרחין לומר דהקשה משום דהיה ידוע שהיו מקומות בחומה שהיה שם

---

22. בכרך זה נוספו מילות הסבר על ידי העורכים בגופן מוקטן. בציטוט להלן השמטתי אותן; ויעוין בהערה הבאה.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

מקום דירה או ישיבה לשומרים, ואותן המקומות שאיכא שם עוד חלל תחת גובה הכותל – יש לאסור על הכותל מלאכול שם קרבן פסח, דהם ממש כעליות וגגין. וכן הוקשה לו בחלונות, כשאיכא תחתיהם מקום דירה וישיבה. דבמתני' הא סתמא תנן. והוצרך לאוקמא דבמקומות כאלו אסור לאכול על עובי הכותל, אלא כשהחלון שוה לקרקע עזרה, ובבר שורא שהוא חומה הנמוכה שלא נמצא בו מקום חלול.

ולא מפרש כרש"י שאף בבר שורא הוא רק במקום שהיא נמוכה ושוה לקרקע העזרה, אלא שבבר שורא²³ בכל מקום מותר. ומזה ידעינן שאף בהחומה ממש הגבוהה, בהמקומות שליכא מקום חלול באמצע, מותר לאכול עליו קרבן פסח. וכן הוא לאכילת כל הקדשים ולאכילת מעשר שני. והרמב"ם תירץ שיטתו במה שכתב בקרבן פסח בטעם גגים ועליות שאין אוכלין שם קרבן פסח, משום שאינם בכלל הבית. וממילא לא הוצרך בשום מקום שוב למינקט, משום דבמקומות שאיכא מקום חלול בחומה לישיבה ולדירה אינו בסתם עובי החומה, אלא הם בחשיבות גג ועליה.

תורף דבריו, שהרמב"ם הבין שהקושיה מהחלונות ועובי החומה התייחסה רק למציאויות שבהן יש חלל מתחת לחלונות אלו, ומתחת לעובי החומה. והתירוץ דבר שורא מתייחס דווקא לקושיה זו. ובכך שהרמב"ם כתב שגגין ועליות אינם בכלל הבית, הוא לימד שגם בחומה אין ריעותא אלא במקום שיש חלל מתחתיו.

---

23. כאן הוסיפו העורכים: 'שאיין בה חלל', ונראה שהבינו בדעת האג"מ שמפרש שבר שורא היינו חומה שאין בה חלל. וכמדומה שניתן להבין שהאג"מ לא בא לשים בפי הרמב"ם פירוש חדש למילים בר שורא, אלא לומר שהגמרא נקטה מילתא דפסיקא, שבבר שורא לעולם חלה הקדושה, ואין חילוק בין חומה שיש בה חלל לחומה שאין בה חלל. דמלשונו 'בבר שורא בכל מקום מותר' לא נראה שבא להגדיר באופן מיוחד את עצם המושג בר שורא, אלא לחדש חידוש בדין. וגם מהמשך דבריו שכתב דמזה ידעינן לחומה גבוהה, נראה שבר שורא אינה חומה גבוהה. אמנם, גם הבנה זו אינה מרווחת בלשון האג"מ, שכן כו"ע מודו לכך שבבר שורא בכל מקום מותר, ואין זה מייחד את הרמב"ם. וצ"ע.

לכאורה, יש מספר קשיים בהבנה זו. ראשית, לכאורה קשה להעמיס בגמרא שהקושיה היא דווקא מחלונות ועובי חומה שיש חלל בחומה מתחתיהם, שהרי הגמרא סתמא ולא הזכירה זאת כלל. שנית, לכאורה לא ברור למה הגמרא נדחקה להעמיד את דין החלונות ועובי החומה דווקא במציאות הרחוקה של בר שורא, ולא תירצה בפשטות שהדין אמור דווקא בחלונות ועובי החומה שאין חלל מתחתיהם. שלישית, לכאורה קשה לומר שהרמב"ם בהל' בית הבחירה סמך על דברים שיכתוב בהל' קרבן פסח. והרי לא כל מי שלומד את הלכות בית הבחירה ילמד גם את הלכות קרבן פסח, ומניין ידע שכאשר יש חלל בעובי החומה הוא משנה את הדין. רביעית, גם בהל' קרבן פסח לא אמר הרמב"ם שהגגות אינם קדושים, אלא רק שהם אינם בכלל הבית. ולא רק שקשה ללמוד מזה שהחלונות ועובי החומה לא נתקדשו אם יש חלל תחתיהם, אלא אפילו דין הגגות עצמם שלא נתקדשו אינו נלמד מדברי הרמב"ם בצורה ברורה, ויותר משמע שהתקדשו, ורק בכלל הבית אינם.

טו. אבי עזרי: ההעמדה בבר שורא מתייחסת רק ל'דין מקום' שבעזרה, ובירושלים כל הגגות התקדשו

באבי עזרי (הל' קרבן פסח ט, א ד"ה ומשום) כתב:

נראה שדעת הרמב"ם והראב"ד היא שודאי בתחילת הסוגיא שם בפסחים דף פ"ו א' משוה גגין והעליות של העזרה לגגין והעליות של ירושלים, שהרי הגמרא מרב אדרב מקשה, והיינו דהס"ד הי' שגגין והעליות הן רשות לעצמן, ואינן בכלל העזרה, וכמו כן אינן בכלל העיר ירושלים לקדושתה. ולפי הס"ד, ודאי אף באם הם שוים לקרקע העזרה ולקרקע העיר, גם כן לא נכלל בקדושת העזרה ובקדושת ירושלים, מאחר שהן רשות חשוב בפ"ע.

אבל אחר כך, כשהגמרא מקשה על רב מהא דהלשכות הבניות בקודש ופתוחות לחול שתוכן חול וגגין קודש, ורב חסדא מתרץ בשגגותיהן שוין לקרקע, וכן איתא לענין החלונות ועובי החומה שאיירינן כששוין לקרקע העזרה, הרי שתל"י אם הם קרקע העזרה נתקדשו, ואם לא לא נתקדשו, בזה הסברא שרק לענין העזרה תל"י בהמקום, שמקום העזרה נתקדשה ככלי שרת, ושיש דין חציצה בינו לבין הרצפה בהעבודה, עיין זבחים דף כ"ד א', וע"כ גגין והעליות לא נתקדשו בקדושת העזרה, מה שאין כן קדושת ירושלים אין שם דין מקום, אלא דין ירושלים, וע"כ להמסקנא אף גגין והעליות נתקדשו לענין

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

קדשים קלים ואכילת מעשר שני. וזהו מה שהגמרא שם בסוף דייק בשלמא חלונות שוי' לקרקע העזרה, מפני שהמשנה איירי לכל הדינים החלונות ועובי החומה כלפנים כפירש"י שם, אבל הקושיא בגמרא היא רק מהעזרה, שיש בעזרה דין מקום וכמו שנתבאר. וזוהי שיטת הרמב"ם והראב"ד, שלא מחלקין במעשר שני ובאכילת קדשים קלים בין אם שוה לקרקע העיר או אינו שוה. ודוק היטב בזה.

מבואר בדבריו שבתחילת הסוגיה הניחה הגמרא שדברי רב אמורים גם על ירושלים וגם על העזרה, אך בהמשך הסוגיה נוצר חילוק בין שתי הקדושות. ההעמדה בשווים לקרקע העזרה לא התייחסה אלא לעזרה, שבה קיים 'דין מקום', ולא לירושלים, ולכן פסק הרמב"ם שגגין ועליות שבירושלים נתקדשו. וכך סבר גם הראב"ד, ולכן השיג על הרמב"ם דווקא בהל' בית הבחירה, שם עסק הרמב"ם בעזרה, ולא בשאר המקומות, שבהם עסק הרמב"ם בקדושת ירושלים.

והנה, לכאורה יש מספר קשיים בהסבר זה. ראשית, לכאורה, ההבנה שבתחילת הסוגיה הבינה הגמרא שגג השווה למפלס הקרקע אינו קדוש, אינה פשוטה. דגם אי נימא שגג זה מהווה רשות חשובה בפני עצמה (מה שבעצמו אינו פשוט כל כך), לכאורה קשה לראות בחשיבות זו עילה להפקיע ממנו את קדושת ירושלים. והרי ברור שבירושלים היו בתים חשובים טובא, והדבר לא גרע מאומה מקדושתם. ולכאורה ההבנה הפשוטה היא שהצד לומר שגגין ועליות לא נתקדשו הוא ריחוקם מרצפת ירושלים, ולא עצם היותם רשויות חשובות. ולמה לן לאפושי פלוגתא בין דין גגין ועליות לא נתקדשו שלפני התירוץ דגגותיהן שווים לקרקע העזרה, ובין דין גגין ועליות לא נתקדשו לאחר התירוץ. שנית, מסתימת הגמרא נראה שהקושיה מגגות הלשכות הייתה קשה דווקא לרב שאמר גגין ועליות לא נתקדשו, ואילו מדברי האבי עזרי עולה שבעצם גם אלמלא רב הייתה קיימת קושיה, שבגגין ועליות יש חציצה או מעין חציצה מהקרקע, ולא מתקיים 'דין מקום', שהוא דין עצמאי שלא התחדש בדברי רב. ולשיטת האבי עזרי, הקושי מ'דין מקום' היא שמהווה עילה לחלק בהמשך בין העזרה לירושלים, ולהעמיד את הא דבר שורא דווקא בעזרה ולא בירושלים, דבירושלים כל הגגין והעליות והחלונות ועובי החומה נתקדשו.

ולכאורה קשה, שבגמרא אין כל רמז לא לקושי זה, ולא למסקנה מרחיקת הלכת שנולדת ממנו – שיש חילוק בין ירושלים לעזרה.

ד. הסברים שלפיהם הרמב"ם דחה את דברי הגמרא בפסחים מפני מקורות סותרים

טז. יערות דבש: ההעמדה בשווים לקרקע עזרה תואמת לדעה שקדושת המקדש אינה לעתיד לבוא

ביערות דבש (ח"א דרוש ט, מד"ה ונראה ליישב ועד סד"ה ואם כן) כתב בביאור שיטת הרמב"ם, שהדין דמיירי בשווים בקרקע העזרה לא נאמר אלא אליבא דמ"ד שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ולכן הוא לא נתקבל על ידי הרמב"ם, שהרי הכרעת הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, יד-טז) היא שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. רע"א בגיליון הרמב"ם שלו (הל' בית הבחירה ו, ט²⁴) ציין לדברי היערות דבש הללו.

היערות דבש האריך לבסס את דבריו, ולהלן עיקר דבריו בזה. בתחילה, דן היערות דבש במה שהעיד ר' אליעזר (עדויות ח, ו) שבזמן בניית בית שני, עשו להיכל קלעים לצניעותא בעלמא והם היו מבפנים, דהיינו בקצה הפנימי של עובי חומת ההיכל שהייתה בבית ראשון. והקשה על זה היערות דבש, דאי איתא שגם עובי החומה עצמו קדוש בקדושת ההיכל, יוצא שקלעים אלו, שהיו דקים,²⁵ מיעטו את שטח ההיכל בשש אמות מכל צד, שהוא עובי חומת ההיכל. ובמקום שתהיה מידתו מאה אמה על שבעים אמה, הייתה מידתו שמונים ושמונה אמה על חמישים ושמונה אמה. והרי מבואר בדברי חז"ל במספר מקומות (בראשית רבה סד, י ועוד) שאסור לשנות ממידות המקדש, שנאמר (דה"א כח, יט): 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'. ובסוגייתנו בפסחים מבואר שפסוק זה מתייחס גם להיכל, דהקשו על הסובר גגין ועליות לא נתקדשו:

---

24. נדפס על הגיליון ברמב"ם מהד' פרנקל (מהד' תשע"ט, עמ' כז).

25. שכשם כן הם, שהיו בדים קלועים (יעוין רש"י שמות כז, ט; לא, י; הכתב והקבלה ורש"י הירש שם כז, ט).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

תא שמע, אבא שאול אומר: עליית בית קדשי הקדשים חמורה מבית קדשי הקדשים, שבית קדשי הקדשים כהן גדול נכנס לו פעם אחת בשנה, ועליית בית קדשי הקדשים אין נכנסין לה אלא פעם אחת בשבוע, ואמרי לה: פעמים בשבוע, ואמרי לה: פעם אחת ביובל, לידע מה היא צריכה.

ותירצו:

אמר רב יוסף: מהיכל ניקום וניתב איניש? שאני היכל, דכתיב: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו ואת גנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים ובית הכפורת; וכתב: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל.

ביישוב קושי זה כתב היערות דבש שלא היה בזה מיעוט, משום שלר' אליעזר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, כך שהקלעים שנעשו בבית שני לא הגדירו את גבולות ההיכל המקודש, וממילא לא שינו ממידותיו. והקלעים לא נעשו אלא כדי שלא יזונו עיניהם ממקום ההיכל. ולפי זה התקשה ממה שאמרו בגמרא (מגילה י, א) שלר' אליעזר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא. והרי לפי המתבאר, ר' אליעזר סבור שקידשה לעתיד לבוא. וביישוב קושי זה, הציע היערות דבש לחלק בין **קדושת ההיכל**, שר' אליעזר מודה שקידשה לעתיד לבוא (כפי שהסיק היערות דבש מהמשנה בעדויות), ובין **קדושת העזרה**, שר' אליעזר סבור שלא קידשה לעתיד לבוא (כפי שקבעה הגמרא במגילה). ויעוין שם, שכתב סברה לחלק בין ההיכל לעזרה. אמנם, למסקנת הגמרא במגילה, נדחה החילוק בין ההיכל לעזרה, וממילא קם דינא שמדברי ר' אליעזר במשנה בעדויות מוכח שגם ההיכל וגם העזרה, קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, ולכן אמרה הגמרא שר' יצחק הדר ביה מהשמועה שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה. ורב גוברא דמסכת עדויות שהיא 'בחירתא', ולכן ר' יצחק חזר בו.

מדברים אלו הסיק היערות דבש שקדושת עובי חומת ההיכל תלויה בשאלה אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא. אם קידשה לעתיד לבוא, בהכרח שעובי החומה נתקדש, ואם לא קידשה לעתיד לבוא, יש לומר שעובי החומה לא נתקדש בבית ראשון, ולכל הפחות לא נתקדש מיד ה' אלא רק כתוספת

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

שהוסיפו על העזרה הבסיסית על פי בית דין. זאת, מפני שאם בבית ראשון נתקדש עובי החומה מיד ה', היה בקלעים מיעוט ממידת ההיכל וכנ"ל.

לפי כל זה, ביאר היערות דבש שקושיית הגמרא על רב ממשנת החלונות ועובי החומה מבוססת על הבנה שהכוונה לחלונות שבהיכל,²⁶ ולעובי חומת ההיכל. לפי זה, הקושיה לא נאמרה אלא לפי ההבנה שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. דאם קידשה לעתיד לבוא, אזי שאני היכל, וכדברי רב יוסף הנ"ל. ובהכרח שכל הקושיה והתירוץ ששווים לקרקע עזרה לא נאמרו אלא למ"ד קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. ולכן הרמב"ם, שפסק שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, השמיט את התירוץ הזה, וסתם שהחלונות ועובי החומה קדושים בכל גוונם.

ובזה יישב היערות דבש קושי נוסף שהתקשה בו, שלשון הרמב"ם שעליה השיג הראב"ד היא:

החלונות ועובי החומה כלפנים, בין לאכילת קדשי קדשים בין לטומאה.

ולכאורה היה לו להזכיר גם אכילת קדשים קלים. ולפי כל האמור מיושב, שכוונת הרמב"ם דווקא לחלונות שבחומת ההיכל, ולעובי חומת ההיכל, ושם אוכלים דווקא קדשי קדשים ולא קדשים קלים, שאכילתם בכל ירושלים, כמבואר בגמרא (זבחים סג, א) וברמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, ג).

עד כאן תורף דברי היערות דבש.

והנה, לכאורה יש קשיים רבים במהלך זה. ויש לחלק את הקשיים לשלוש קבוצות: קשיים **ביסודות המהלך**, קשיים בהסברת **דברי הגמרא בפסחים** על פיו, וקשיים בהסברת **דברי הרמב"ם** על פיו.

---

26. ויעוין במלכים א' (ו, ד): זיעש לבית חלוני שקפים אטמים, וברמב"ם ובראב"ד (הל' בית הבחירה ד, יא).

תחילה, יש לעמוד על מספר קשיים **ביסודות המהלך**: ראשית, ההנחה שעשיית קלעים בקו הפנימי של עובי החומה מהווה שינוי ממידות המקדש, אינה פשוטה כל כך. אין זה ברור שמיעוט מעובי החומה מהווה שינוי, וניתן להבין שכל שעובי החלל הפנימי נשמר, לא הוי שינוי. והרי מצאנו שכותל בעובי אמה בין הקודש לקודש הקודשים, הוחלף בפרוכות בבית שני (יומא נא, ב ורש"י ד"ה אמה; ב"ב ג, א).²⁷ עוד העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א, שמבואר בגמרא שהקלעים נעשו לצניעות בעלמא, ונראה פשוט שבבית ראשון הם לא היו, ואם כן, הם אינם חלק מתכנית המקדש שעליה נאמר 'הכל בכתב'. שנית, לכאורה יש קושי גדול בהנחה ששינוי שאינו מגדיר מחדש את גבולות הקדושה לא נאסר, שהרי במספר סוגיות שונות בגמרא (עירובין קד, א; סוכה נא, ב; זבחים לג, א; חולין פג, ב) מבואר ששינויים במידות המקדש נאסרו, גם כשאין בהם כל ניסיון להגדיר מהם גבולות הקדושה. ואין מקור נגדי, המקשר בין האיסור לשנות מהמידות ובין הגדרת גבולות הקדושה. שלישית, לכאורה אין בגמרא רמז לחילוק בין קדושה לעתיד לבוא בהיכל ובין קדושה לעתיד לבוא בעזרה.

מלבד זאת, יש מספר קשיים בהסברת דברי **הגמרא בפסחים** לפי זה: ראשית, לכאורה קשה לומר שסתמא דמשנה תתייחס למציאות הנדירה של אכילת קרבנות בחלונות ההיכל או בחלל כתלי ההיכל. שנית, אם כוונת המשנה לומר שהחלונות ועובי חומת ההיכל התקדשו בקדושת העזרה ואין להן דין גגין ועליות, לא ברורה האמירה שהן 'כלפנים', שהרי לעניין אכילת קדשים אין עדיפות להיכל על העזרה, אלא להיפך.²⁸ והיה צורך לומר שהם כקומת קרקע ולא שהם כלפנים. שלישית, לכאורה הלשון 'חומה' אינה מתאימה לתיאור כתלי ההיכל, שהרי בלישנא דקרא ובלשון חכמים, משמעות

---

27. ובאמת היערות דבש לשיטתו כתב: 'זוהו קושיה חזקה [...] ותמהני מהמחברים שלא הרגישו בו כלל', ולפי האמור מיושבת סברת המחברים, ומובן מדוע לא התקשו בזה כלל.

28. העדיפות של העזרה על ההיכל מתבטאת בדין שחטאת שנכנס דמה להיכל נפסלה, אלא אם הכניס את הדם בשוגג ולא היזה ממנו (רמב"ם הל' פסולי המוקדשין ב, טו-טז), וכן בכך שהיתר אכילת קדשי קדשים בהיכל והכשר שלמים ששחטם בהיכל נלמדו באופן מיוחד בגמרא (זבחים סג, א).

לשון 'חומה' בכל מקום היא קיר המפריד בין שטחים פתוחים, ולא כותל של מבנה. רביעית, לפי היערות דבר נמצא שקושיית הגמרא אמורה דווקא לחד מאן דאמר, ולכאורה הדבר חסר בלשון הגמרא. חמישית, מלבד מה שהדבר חסר בלשון הגמרא, גם לגופו של עניין יש קושי בהבנה שקושיית הגמרא על רב הייתה שדבריו אינם ככו"ע, שהרי בדרך כלל הגמרא אינה רואה קושיה בכך שדברי אמורא נתונים במחלוקת תנאים, ולכל היותר הגמרא מבררת אם האמורא 'כתנאי אמרה לשמעתי' (עירובין לא, א ועוד), אך לא מקשה על אמורא ממחלוקת תנאים. ובפרט לא מרווח לומר שהקשו כן על רב, שהוא תנא ופליג (עירובין נ, ב ועוד). אמנם העירני הרב רועי הכהן זק שליט"א דאי משום הא לא איריא, שכבר כתבו בעלי הכללים שהתירוץ דרב תנא ופליג נאמר רק כשאין תירוץ אחר. ואכן, כדבריו כן הוא, וכמו שכתב היד מלאכי (כללי התלמוד, תקנד), וציין כמה מקורות לכך:

רב תנא הוא ופליג, לא מתרצינן אלא מתוך דוחק גדול שאינו מוצא תירוץ אחר כדמוכח בריש מציעא וכו', כ"כ הליכות עולם בשער ב' פ"ב ע"ש. והן הן דברי הכריתות בלשון לימודים ש"ג סי' קמ"א. וכן מצאתי גם אני המך שהריטב"א בשיטתו לעירובין דף ג' רע"ג כתב כן. וכ"כ עוד שם דף ס"ו א'. וכן מצאתי עוד לר' בצלאל בשיטה מקובצת על ב"מ דף י"ט ד'.

יש להוסיף שלהלכה קיי"ל דקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ור' יצחק שסבר אחרת חזר בו, וכנ"ל,²⁹ ולאור זאת, יש דוחק בהבנה שהגמרא מנסה ליישב את רב עם שיטה שאינה אליבא דהלכתא. שישית, להבנת היערות דבש יוצא שהקושי מהחלונות ועובי החומה קשה כבר על דברי רב יוסף בדין עליית ההיכל שזכר לעיל מינה, ולא ברור מדוע לעיל הגמרא לא הקשתה ואילו כאן היא הקשתה. ויעוין עוד במה שהעיר על היערות דבש בספר מעשי למלך (על

29. ואולם, העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א שלדעת רבינו חיים (תוס' מגילה י, א ד"ה ומאי), לא חזר בו ר' יצחק אלא מדבריו בעניין הקרבה בבמות, ועדיין ייתכן שלא קידשה לעתיד לבוא. ועוד הוסיף הרב בן שלמה: 'ואולי ר' יצחק לשיטתו במקום אחר (בבא בתרא כה, ב): הרוצה להחכים ידרים וכו', שאין חובה להתפלל לכיוון המקדש, כי אין קדושה עכשיו שם; וכתב בדעתו סברה זו בשו"ת בנין שלמה (א, ט). ואולי רבי יצחק לשיטתו גם במקום נוסף (מגילה כט, א): ואהי להם למקדש מעט, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל'.

הרמב"ם הלי' בית הבחירה ו, ט), בעניין יכולת השינוי ממידות המקדש, ואכמ"ל.

גם **בדעת הרמב"ם** קשה לכאורה להבין כן: ראשית, היערות דבש התייחס בדבריו רק לדברי הרמב"ם בהלי' בית הבחירה, ושם אכן דן הרמב"ם בקדשי קדשים ולא בקדשים קלים. אך בדברי הרמב"ם בשלושת המקומות הנוספים שצוינו לעיל (הלי' מעשר שני ב, טו; הלי' מעשה הקרבנות י, ה; הלי' קרבן פסח ט, א) מבואר להדיא שהדין דהחלונות ועובי החומה כלפנים אמור גם בנוגע לקדשים קלים, ובהכרח הכוונה היא לחומות ירושלים ולא לחומות ההיכל, ואפילו לא לחומות העזרה. וכבר הקשה כן על היערות דבש בספר מעשי למלך (שם): 'ולדעתי דבריו תמוהים, שהרי רבינו בפ"י ממעשה הקרבנות כתב גם לענין קדשים קלים (בחומה) [דחומה] כלפנים'. שנית, היערות דבש הסביר בדבריו את לשון הרמב"ם שהזכיר דווקא קדשי קדשים, אך הסברו מעורר קושי אחר בלשון הרמב"ם, שכן הרמב"ם כתב שהחלונות כעובי החומה 'בין לאכילת קדשי קדשים בין לטומאה'. אם הכוונה היא לחומת ההיכל, לא ברור מאי 'בין לטומאה', והרי לעניין טומאה אין הבדל בין העזרה להיכל. ואף שמצאנו מעלה ייחודית להיכל על פני העזרה (משנה כלים א, ט ורמב"ם הלי' בית הבחירה ז, כא), אין מדובר בדיני שילוח טמאים, אלא בכניסת כהן שאינו רחוף ידיים ורגליים, וגם דין זה אינו אלא מדרבנן (רמב"ן ויקרא י, ט ובהשגותיו לסהמ"צ ל"ת עג; ר"ש ורא"ש בפירושיהם לכלים שם בדעת הבבלי; מנ"ח ריש סי' קו בדעת הרמב"ם³⁰). וצריך לומר שכוונת הדברים היא שהחלונות ועובי ההיכל נידונים כרצפה ולא כעלייה, והחשבתם כהיכל אינה באה לאפוקי מהעזרה, אבל לכאורה זה דוחק גדול. שלישית, גם ברמב"ם קשה לומר שהחומה היא חומת ההיכל דווקא – הן מכך שלא פירט, הן מכך שנקט לשון 'חומה', שקשה לומר שמתייחסת לכותל ההיכל. ויעוין עוד בשו"ת בית שלמה (דרימר; או"ח, כח ד"ה ועיין בספר) ובחידושי הגרז"ר בענגיס

---

30. אולם העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א: 'לפי הרמב"ם יש מקום לומר, שמעלות דאורייתא, ועל כן הכניסה שלא רחוף ידיים ורגליים אסורה מן התורה (ראה הלי' ביאת המקדש א, טו ובהשגת הראב"ד)'.
קצב

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

(מהד' מכוון ירושלים, ח"ב סי' מ עמ' קסט ד"ה וראיתי), שהקשו כעין האמור וקושיות נוספות על דברי היערות דבש.

ומה שהקשה היערות דבש, מדוע הרמב"ם דן בקדשי קדשים ולא בקדשים קלים, לכאורה נראה שיש ליישבו בפשטות, מבלי להזדקק לכל המהלך: דברי הרמב"ם הללו נכתבו בהלכות **בית הבחירה**, ובפשטות זו הסיבה לכך שהחומות הנידונות הן חומות העזרה, שהן חלק מבית הבחירה, ומשמעות היותן כלפנים היא לאכילת קדשי קדשים בעזרה. דין חומות ירושלים אינו חלק מהלכות בית הבחירה, ולכן הוא לא נאמר בהלכות אלו, אלא בשלושת המקומות המתאימים לו: הלכות מעשר שני, הלכות מעשה הקרבנות והלכות קרבן פסח.

יז. קדשי דוד: הסוגיה בפסחים מבוססת על הנחה בלתי מוסכמת שמקדשים מבפנים לחומה

בקדשי דוד (חסאן; על שו"ע או"ח סי' נה, דף יא ע"ד בדפי הספר) כתב לבאר את דברי הרמב"ם על פי מחלוקת הראשונים, אם הדרך לקדש את ירושלים היא הליכה עם לחמי תודה וכו' מחוץ לחומה (רש"י שבועות טו, א ד"ה ואעמידה), או מבפנים לחומה (תוס' שם, ב ד"ה אמטו). הוא הסביר שהרמב"ם נקט כרש"י, ואילו הסוגיה בפסחים נקטה כמ"ד שהולכים לפנים מן החומה, ולכן התקדש רק בר שורא ולא כל עובי החומה, והרמב"ם לא קיבלה להלכה, משום שהוא פסק שמחוץ לחומה היו מהלכים.

והנה, לכאורה יש קשיים גם בהבנה זו. ראשית, לכאורה קשה לומר שדברי הגמרא בפסחים מתאימים דווקא לחד מאן דאמר, ושהקשו על רב דווקא לשיטה זו. וגם לגופו של עניין, לכאורה קשה לתלות את דין גגין ועליות מצד עצמו בשאלת אופן קידוש ירושלים. ואי איתא שדין החלונות ועובי החומה תלוי בשאלה זו, ואילו דין גגין ועליות אינו תלוי בשאלה זו, לא ברור מדוע הגמרא קושרת אותם זה בזה ולא מחלקת. שנית, הרמב"ם עצמו סתם ולא נכנס כלל לשאלה אם הולכים מבפנים לחומה או מחוץ לחומה, ולכאורה אין מדבריו הכרע בזה, וכפי שכתב היריעות שלמה (פיינוזילבר; הל' בית הבחירה ו,

קצג

יב ד"ה והנה רש"י, וקשה אפוא לומר שהכרעתו בשאלה זו היא הסיבה לדחיית הסוגיה בפסחים מההלכה. שליטת, גם הגמרא עצמה לא דנה כלל בשאלה אם מקדשים מבפנים או מבחוץ, ולכאורה זו שאלה שיסודה במחלוקת רש"י ותוס'. וקשה אפוא לחדש בדעת הרמב"ם שהבין מדיליה שיש מחלוקת סוגיות בעניין שלא נזכר כלל בגמרא, לא בסוגיה בפסחים ולא בסוגיה בשבועות.

יח. משכנות יעקב: חילוקים בין בתי ירושלים, קדושת ירושלים, והעזרה; ומחלוקת סוגיות

במשכנות יעקב (או"ח סי' עד) האריך בביאור שיטת הרמב"ם, ודבריו מתחלקים לשלושה שלבים. תחילה תובא תמצית דבריו, ולאחר מכן יוצגו שלושת השלבים ביתר פירוט: בשלב ראשון חידש שבנוגע ל**בתי ירושלים** לכו"ע החלונות ועובי החומה כלפנים, ודין זה אינו מוגבל לבר שורא אלא אמור בכל גווני, וללא חולק. בשלב שני הוסיף שלמסקנת הסוגיה, כל חסרון הקדושה של גגין ועליות אמורה דווקא בקדושת העזרה ולא **בקדושת ירושלים**. בשלב שלישי הוסיף וטען שאפילו חסרון הקדושה שקיים **בקדושת העזרה** אינו מקובל להלכה, וזאת מפני סוגיה אחרת שממנה עולה שליטת כלל לתירוץ דבר שורא, ולא מיבעיא בבתיים ובקדושת ירושלים אלא אף בקדושת העזרה עצמה. עד כאן תמצית הדברים, ועתה יוצגו שלושת השלבים בהרחבה.

בשלב ראשון ביאר המשכנות יעקב מדוע השמיט הרמב"ם את התירוץ דבר שורא בנוגע ל**בתי ירושלים** שבהם הפסח נאכל (ה' קרבן פסח ט, א), וחידש שיש חילוק עקרוני בין הדיון על בתי ירושלים לדיון על העזרה ועל ירושלים. לשיטתו, בבתי ירושלים אין קדושה בפני עצמה שחלה בהם ובחומתם, וקיים רק דין של שינוי מקום, ולכן בזה לכו"ע החלונות ועובי החומה כלפנים, ואין צורך להעמיד בשורא ובר שורא, ודווקא בנוגע לקדושת ירושלים והעזרה הוצרכה הגמרא להעמיד בשורא ובר שורא.

בשלב שני, ביאר המשכנות יעקב מדוע השמיט הרמב"ם את התירוץ דבר שורא בנוגע ל**קדושת ירושלים** (ה' מעשר שני ב, טז וה' מעשה הקרבנות י,

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

ה), וכתב שמדברי הגמרא נראה שהיא חוזרת בה מהקביעה שגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו. וזאת משום שהגמרא הביאה ברייתא, שנאמר בה בנוגע לגגות שבתוך העזרה:
גגין הללו – אין אוכלין שם קדשי קדשים, ואין שוחטין שם קדשים קלים.

מכך דייק המשכנות יעקב שדווקא קדשי קדשים אין אוכלים שם, הא קדשים קלים אוכלים. ובוזה נדחה מה שהניחה הגמרא בתחילת הסוגיה שדין אחד לגגות ירושלים ולגגות העזרה. ובאמת רק גגות העזרה לא התקדשו בקדושת העזרה, אך גגות ירושלים התקדשו בקדושת ירושלים.

בשלב שלישי, ביאר המשכנות יעקב את השמטת התירוץ דבר שורא בנוגע **לקדושת העזרה** (הלי' בית הבחירה ו, ט), וכתב שהכרעת סוגייתנו, שגגין ועליות וכן עובי החומה שבעזרה לא נתקדשו, נדחתה להלכה מפני האמור בסוגיה אחרת (זבחים נה, ב - נו, א):

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין חייבין משום טומאה אלא על אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ושלושים וחמש.
תני תנא קמיה דרב נחמן: כל העזרה היתה קפ"ז על רוחב קל"ה. אמר ליה: הכי אמר לי אבא: כגון זה, כהנים נכנסין לשם ואוכלין שם קדשי קדשים, ושוחטין שם קדשים קלים, וחייבין משום טומאה. למעוטי מאי? אילימא למעוטי חלונות דלתות ועובי החומה, תנינא: החלונות ועובי החומה כלפנים. ואלא למעוטי לשכות.

מכך שהגמרא לא אמרה שיכגון זה' בא למעט את החלונות ועובי החומה כשאינם שווים לקרקע העזרה, אלא עזבה לגמרי את האפשרות של מיעוט החלונות ועובי החומה, הסיק המשכנות יעקב שאין חילוק, ובכל אופן דנים את החלונות ועובי החומה כלפנים, ובשונה ממסקנת הסוגיה בפסחים. והקביעה שסוגיות חלוקות הן, והרמב"ם הכריע כסוגיה בזבחים ודחה את הסוגיה בפסחים, מופיעה גם באחרונים נוספים שכתבו כן מדנפשיהו: בית

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

שלמה (דרימר; או"ח, כח ד"ה ולענ"ד³¹), ליקוטי הלכות (פסחים פה, ב זבח תודה ד"ה כאן³²) ומנחת אברהם (שפירא; ד, כב ד"ה והנה בזבחים³³). וקדם לכולם הרדב"ז (הלי בית הבחירה ו, ט³⁴) שכתב כן.

והנה, לכאורה יש לדון על מה שכתב המשכנות יעקב בשלב הראשון. לפי המשכנות יעקב, יוצא שבכלל אין צורך לדון על החלונות ועובי החומה של בתי ירושלים. אולם, המשכנות יעקב עצמו נוקט, ובצדק, שדין המשנה דהחלונות ועובי החומה כלפנים אמור גם על בתי ירושלים, שהם מקום אכילת הפסח, שבו עוסק הפרק כולו. ולפי דבריו יוצא שההעמדה בבר שורא לא נאמרה על כל ההשלכות של דין החלונות ועובי החומה, אלא רק על קדושת ירושלים והעזרה (ולפי השלב השני, רק על העזרה) ולא על בתי ירושלים. וזה דוחק,

31. וז"ל: 'ולענ"ד י"ל יותר דהרמב"ם סמך עצמו על סוגיות הש"ס (זבחים נו, א) דפריך בפשיטות למעוטי מאי, אילימא למעוטי חלונות דלתות ועובי החומה, תנינא החלונות ועובי החומה כלפנים. ומשמע דבכל ענין דינם כלפנים, דאם לא כן מאי מקשה, אמנם יש לדחות דהא אי למעוטי חלונות ועובי החומה אתי, א"כ גם חלל השערים גם כן איכא למעוטי כמו שכתב הש"ס אילימא למעוטי חלונות דלתות והא כל השערים נתקדשו חוץ משערי נקנור. ועוד דהא יש חלונות ששוו לקרקע העזרה כדמפרש הש"ס (פסחים מתני' דשם) והנך קתני במתני' דקדשי. ועל כרחק הא דקאמר ר"נ (זבחים הנ"ל) אמר לי אבא, לאו חלונות אתי למעוטי.'

ולכאורה יש לקיים דבריו הראשונים ולהשיב על שתי דחיותיו, שהרי ההוכחה היא מכך שהגמרא נקטה בסתמות שהחלונות ועובי החומה התקדשו בכל עניין וללא חילוק, ולכן אין בעובדה שגם אי-הקדושה אינה בכל עניין, כדי לפרוך את ההוכחה מכך שהגמרא לא חילקה, אלא ניידא ליישב באופן אחר לגמרי את האמירה שחייבים דווקא על 'כגון זה'. וצ"ע.

32. אמנם הליקוטי הלכות הוסיף וטען שלפי הסוגיה בפסחים, יש הכרח לומר שדין החלונות ועובי החומה כלל לא נאמר בבתי ירושלים, ד'עובי הכתלים, מה שייך לענין פסח [...] ועדיפא ליה להרמב"ם למנקט כסוגיה זו [=בזבחים], כדי שהמשנה [=בפסחים] יכלול דינה גם לענין פסח'. ולכאורה לא ברור מה היסוד להבנה שההעמדה בבר שורא שייכת רק בעזרה, ואינה שייכת בבתי ירושלים ולענין פסח. וצ"ע.

33. ויעוין בשיטתו עוד לקמן (עמ' רט-ריב).

34. בשערי היכל (פסחים, מערכה קכה הערה 20) העיר שמשון הרדב"ז משמע לכאורה שאשתמיטתיה הסוגיה בפסחים, וצ"ע. להרחבה בשיטת הרדב"ז בסוגיין, יעוין עוד בתשובותיו (ב, תרנ; שם, תרצא), ובמה שיתבאר לקמן (עמ' רלא-רלט).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

שאותנו דין במשנה מקבל פירושים שונים לפי המשמעויות השונות הכלולות בו – שהמשמעות של בתי ירושלים מתפרשת כפשוטה, אך המשמעות של קדושת ירושלים והעזרה מתפרשת דווקא בבר שורא. דאי איתא שקיים הבדל בזה בין הקדושות, לא היה למשנה לכוללן יחד באותן מילים. והדוחק מתעצם לאור זה שדווקא בתי ירושלים הם הנושא היותר עיקרי ובסיסי שאליו מתייחסת המשנה, שהרי ההקשר של המשנה הוא דיני אכילת קרבן פסח, ולא דיני קדשים קלים בעלמא. ובשלמא אם הגמרא בעצמה הייתה מחלקת, לא היה קושי מכל זה, אך אחר שהגמרא לא חילקה, לכאורה קשה להניח שחילוק זה הוסיף רבינו משה מדעתו.

בשולי הדברים יש להוסיף, שלכאורה ההבנה שאין בבתי ירושלים מציאות של 'קדושת מקום' בעת אכילת הפסח אינה פשוטה כל כך, שהרי הרמב"ם (פיהמ"ש פסחים ז, יב וה"ל קרבן פסח ט, ב) השווה את בתי ירושלים לעזרה וכללם בחדא מחתא לעניין יוצא, ומדבריו משמע שלא קיים הבדל מהותי ביניהם, ובגמרא (פסחים פה, ב) הקשו על הקביעה שמוציא פסח אינו חייב עד שיניח, מהמוציא פרים הנשרפים שנטמא גם בלי להניח, וגם מזה משמע דדינא חד להו.³⁵

גם על מה שכתב בשלב השני, יש לדון. דהנה, מפשטות דברי הגמרא נראה שלא ראתה סתירה בין ההבנה הראשונית שדברי רב כוללים את גגות ירושלים ובין הברייתא דגגין הללו. ולכאורה קשה לומר שהשתנתה ההבנה בדברי רב אם הגמרא לא אמרה זאת. ולגופה של הקושיה מהברייתא על ההבנה שגגות ירושלים לא נתקדשו, כבר חילק הקהלות יעקב (פסחים, סב ד"ה ונראה) בין גגין הללו שמצויים בתוך העזרה וקדושתם מרובה, ובין שאר גגות ירושלים; ונראה שלכך התכוונו גם הרשב"א (שו"ת א, לד) והמאירי (שבועות יז, ב ד"ה

---

35. ויעוין עוד בדברי הרש"י הירש (שמות יב, מו): 'הציווי: יבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה' מעניק לכל בית, בייחודו, חשיבות וקדושה ממדרגה ראשונה. פסוקים אלה מנשאים כל בית ובית לדרגה ולחשיבות של מקדש; ובירושלמי (פסחים ט, ה) נאמר: 'שלשה מזבחות היו לאבותינו במצרים: משקוף ושתי מזוזות'. ויעוין עוד בפסח לה' (עמ' כט), במעלת הבית שבו נאכל הפסח.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

גגין), ולא עלה על ליבם לומר שבהבאת ברייתא זו, נדחתה ההבנה של הגמרא בדברי רב, וכפי שהתבאר באריכות לעיל (סי' ח).³⁶ מלבד זאת, נראה שאין הכרח מהברייתא שמותר לאכול קדשים קלים על גגות העזרה, ושפיר יש לומר שדיברה הברייתא בהווה, דאורחא דמילתא שרק קדשי קדשים נאכלים בעזרה ולא קדשים קלים, דאין סיבה לאכול דווקא בעזרה את מה שמותר לאוכלו בכל העיר,³⁷ והשמיעה הברייתא שיש לאכול את קדשי הקדשים דווקא ברצפת העזרה ולא על הגגות, אבל הוא הדין לקדשים קלים שגם אותם אין לאכול על הגגות. וכן מפורש בתוס' (שבועות יז, ב ד"ה ואין):

36. ובעיקר עמ' קמט-קנה.

37. ובהקשר זה יצוין כי ההלכה היא שאין ישיבה בעזרה (יומא כה, א), ולפי זה דנו התוס' (שם ד"ה אין) מהי המציאות שעליה נאמר בגמרא (זבחים טז, א) שאוכלים קדשים בישיבה, וכתבו שלושה הסברים: (א) הכוונה לאכילת קדשים קלים מחוץ לעזרה בלבד, אך קדשי קדשים נאכלים בעמידה. (ב) ישיבה לצורך עבודה הותרה, ויאכילה צורך עבודה היא, דכתיב: 'ואכלו אותם אשר כופר בהם' (שמות כט, לג), שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, מישראל שרי'. (ג) 'היינו טעמא דמותר לישב ולאכול קדשים, דבאכילת קדשים כתיב בהו 'למשחה' (במדבר יח, ח) לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין והיינו מיושב'.

לפי ההסבר הראשון, נראה פשוט שקדשים קלים נאכלו בישיבה מחוץ לעזרה, ולא בעמידה בתוך העזרה. כך נראה גם לפי ההסבר השני, דמלשון התוס' נראה שההיתר חל דווקא באכילת כהנים. ייתכן שגם להסבר השלישי, ההיתר הוא רק באכילת כהנים, והדבר תלוי בשאלה האם 'למשחה' נאמר גם באכילת ישראל בקדשים קלים או רק באכילת כהנים. בשאלת שייכות דין למשחה באכילת ישראל בקדשים קלים, יעוין במצפה איתן (שבועות יז, ב על תד"ה ואין), הרי בשמים (ביצה כ, ב ד"ה אכן כל זה; וכן בתשובותיו ה, א), בית האוצר (מערכת א-כ כלל קסא, עמ' 221--220), תקנת עזרא (הלי מעילה א, א אות ח), דובב מישרים (א, קיא ד"ה ועפ"ז), שיעורי ר' דוד פוברסקי (יבמות מ, א הערה שיד), עמוד הימיני (נא, ד; נדפס גם בספרו שערי שאול, פסחים לד, ד), אבן ישראל (הלי מעשה הקרבנות י, י), דרך אמונה (ביאור הלכה הלי מעשר שני ז, יא ד"ה אין) וקונטרס תא שמע (גרליץ; ח"י"ד ד, ו והערות כ-כא); ויעוין עוד בירושלמי (יומא ו, ו; ובפני משה ד"ה ואינה מחיצה).

אף מדברי רש"י (שבועות טו, א ד"ה אתו) משמע שבסתמא דמילתא אין אוכלים קדשים קלים בעזרה, ולפי האמור הדבר מובן היטב, ובזה נראה ליישב מה שהקשה עליו המשנה למלך (הלי שחיטה ב, ג סד"ה כתבו התוס'). ויעוין עוד בשאלת הישיבה בעזרה לצורך אכילת קדשים, בספר מורא מקדש (בן שלמה; עמ' 165-162).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

ואין שוחטים שם קדשים קלים – והוא הדין דאין אוכלין, דגגים ועליות לא נתקדשו, כדאמר בפרק כיצד צולין. אלא נקט שחיטה, משום דאכילה בעזרה לא שייכא³⁸ בקדשים קלים.

יש לדון גם על השלב השלישי, שהסכימו לו הרדב"ז והאחרונים הנ"ל. דלכאורה אכתי קשיא, שגם אם נאמר שהרמב"ם קיבל את דברי הגמרא בזבחים ודחה מחמתם את דברי הגמרא בפסחים, סוף סוף יקשה על הרמב"ם, כיצד הוא כותב מצד אחד שגגין ועליות שבעזרה לא נתקדשו (הל' בית הבחירה ו, ז), ומצד שני שהחלונות ועובי החומה שבעזרה כלפנים, מבלי להעמיד בבר שורא (שם, ט). והרי הגמרא בפסחים ראתה בכך סתירה. ועד כאן לא שמענו מהגמרא בזבחים אלא שאין להעמיד בבר שורא, אך הסתירה בין דין החלונות ועובי החומה לדין גגין ועליות עודנה קיימת. ולכן, אי איתא שהרמב"ם פסק כסוגיה בזבחים, היה עליו לדחות לגמרי את דברי רב, ולנקוט שגגין ועליות שבעזרה כן נתקדשו. ודוחק לומר שהרמב"ם הסיק מהגמרא בזבחים שאין סתירה, שכן דבר כזה לא נאמר כלל בגמרא בזבחים. אמנם, המשכנות יעקב (שם) כתב ביישוב הסתירה, שחלונות ועובי החומה הם קלים מגגין ועליות בכך שאין מתחתיהם מפלס קרקע פעיל, וכעין מה שהתבאר לעיל בדיון בדברי הכס"מ, אך יישוב זה לא נאמר בגמרא בזבחים או במקום אחר, וקשה לכאורה לומר שהרמב"ם חידשו מדעתו ודחה את הנחת הגמרא בפסחים שדין גגין ועליות תלוי בדין החלונות ועובי החומה. ובאמת המשכנות יעקב התקשה בקושי קרוב לזה,³⁹ וסיים: 'וצריך יישוב לזה'.

---

38. באבן ישראל (הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה הן) כתב ש'בודאי צריך להגיה בדבריהם, במקום לא שייכא, דצ"ל 'לא שכיחא', משום שאין איסור לאכול קדשים קלים בעזרה. ואולם, לפי המתבאר בגוף הדברים ובהערה הקודמת, נראה שניתן לקיים את הנוסח שלפנינו: גם אם אין בדבר איסור מעיקר הדין, אין זו דרך המלך. וכן כתבו חלק מהאחרונים שצוינו לעיל, בבאור דברי התוס' הללו, ולא ראו צורך בהגהה. וכן הנוסח גם בדפוס ונציה השני. והשוו ללשון היערות דבש הנ"ל (ח"א דרוש ט ד"ה ואם כן): 'ולא שייך שם אכילת קדשים קלים'. ויעוין לקמן (עמ' ריב-ריח) בשיטת האבן ישראל עצמו בסוגיין.

39. קושיית המשכנות יעקב אינה בדיוק הקושיה שנכתבה כאן, אלא הוא התקשה מכך שממשמעות הגמרא בזבחים נראה שגגין ועליות התקדשו, ובשונה מהרמב"ם, שהרי הגמרא

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

נמצא לכאורה שהמשכנות יעקב מחדש בדעת הרמב"ם סברה שלא הוזכרה בש"ס, שעל פיה הרמב"ם חילק בין גגין ועליות ובין החלונות ועובי החומה, ולכאורה לא ברור במה זה שונה מהותית ממה שטען המשכנות יעקב עצמו (שם, והובאו דבריו לעיל עמ' קסד) כנגד הבנת הפרי חדש הנ"ל ברמב"ם: דבריו צ"ע טובא, לדחות סוגיא דגמרא בלי שום ראיה, ולחדש סברות שלא הוזכרו בש"ס.

ויעוין עוד לקמן (עמ' רכד-רכה) בדברי המשכנות יעקב.

יט. מנחת חינוך: דין אילן שבירושלים מהווה מקור לכך שגגין ועליות שבירושלים נתקדשו

במנחת חינוך (סי' שסב) כתב שהמשניות (מעשר שני ג, ז; מכות יב, א) המחשיבות אילן שבירושלים כירושלים לעניין מעשר שני ולעניין עיר מקלט, מהוות מקור לכך שגגין ועליות שבירושלים נתקדשו. ובכך הוא הסביר גם את העובדה שהראב"ד השיג על הרמב"ם רק בהל' בית הבחירה ולא בשאר

בזבחים הביאה את דין הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש באופן שמשמע ממנו שגג הלשכות אינו במפלס הקרקע אלא גבוה ממנה, ובשונה מהעמדת הגמרא בפסחים שגגותיהן שווים לקרקע העזרה, ובכל זאת נאמר בגמרא בזבחים שגג הלשכות קדוש כשפתוח לעזרה. עכת"ד.

אמנם, יש מקום לדון על הבנה זו, לאור מה שהגמרא בזבחים הזכירה רק את הלשכות עצמן ולא את גגותיהן. ולכאורה לא ברור שמה שנאמר בגמרא שיש היכי תימצא שהלשכות תהיינה כנגד פתח ההיכל, אכן מכריח שקרקעיתן שווה לקרקע העזרה ולא נמוכה ממנה, וממילא אין זה מכריח שגגותיהם גבוהים מקרקע העזרה. דלעולם אימא לך שגם לשכה נמוכה נחשבת כנגד פתח ההיכל, אם פתחה הוא מול ההיכל. ובפרט אם נאמר שיכנגד הפתח יכול להתקיים גם באלכסון מלמטה למעלה (דהיינו, מקרקע הלשכה דרך פתח הלשכה ועד לפתח ההיכל). וייתכן שיש לסייע להבנה שגם אלכסון נחשב נגד הפתח מדברי הגמרא בסוגיית שריפת הפרה (יומא טז, ב), כפי שפירשם הרמב"ם (הל' בית הבחירה ה, יב-טו), ואכמ"ל. ויעוין גם בתוס' (שבועות יז, ב ד"ה ואין אוכלין). ובגמרא (זבחים שם) מוכח שאלכסון משמאל לימין אינו מהווה ריעותא, דנאמר שם: 'שני פשפין היו בבית החליפות וגובהן שמנה, כדי להכשיר את העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים'.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

המקומות: בקדושת ירושלים, מודה הראב"ד שהתקדשו גגין ועליות, ורק בעזרה השיג על השמטת ההעמדה בבר שורא. ובאמת הראשונים התקשו בביאור דין האילן לאור ההנחה שגגין ועליות לא נתקדשו, וכפי שהתבאר באורך לעיל (סי' ז). ויעוין עוד במה שדן בדברי המנחת חינוך בספר מנחת ערב (קוטלר; על המניח סי' לז).

ואולם, כבר עמד הערוך לנר (מכות שם ד"ה והנה) על כך שהרמב"ם רוח אחרת הייתה עמו, ובשונה מהראשונים שפירשו שמדובר על אדם שנמצא בראש האילן, הרמב"ם פירש שמדובר באדם שיושב תחת האילן – הן לגבי מעשר (פיהמ"ש מע"ש שם; והל' מע"ש ב, טו) הן לגבי ערי מקלט (פיהמ"ש מכות ב, ז; והל' רוצח ח, יא). וכתב הערוך לנר:

ונראה לי שהרמב"ם מפרש כן דתחת הנוף איירי, משום דקשה לו קושית התוס' דכאן הא גגות לא נתקדשו, וגם קשה לו מה דקאמר בנופו מיתדר הא אין דרך לדור על הנוף, ולכן פירש בשניהם דתחת הנוף איירי.

לפי זה, נמצא שהרמב"ם נוקט שגגות ירושלים לא נתקדשו לאכילת מעשר שני וקדשים קלים. אמנם, דברי הערוך לנר לא נאמרו על דרך ההכרח אלא כהצעה בעלמא. ונראה, אפוא, שלפי הבנת הרמב"ם בדין האילן, אין ממנו ראייה לדין גגין ועליות שבירושלים, לא לחיוב ולא לשלילה. וכן כתב האבן ישראל (הל' בית הבחירה ו, ז סד"ה אין) לדחות את דברי המנחת חינוך, ועוד הקשה על הבנת המנחת חינוך בדברי הגמרא בפסחים:

ובודאי זה דוחק גדול לומר מעצמנו דרב תנא ופליג, והגמרא פריך לרב רק לברורי אי גם הני משניות סתרי לדרב.

ויעוין עוד במה שהקשה הרב חיים ישעיה אקר על המנחת חינוך (קובץ כרם ציון יא [תש"י] עמ' קלד-קלה). ויעוין עוד במה שדן בדברי המנחת חינוך בבאר אברהם (בנדיקט; מכות סי' ז עמ' תקמה-תקמו), והבין מדברי המניח שההעמדה בבר שורא מועילה רק לעזרה ולא לירושלים, ורב תנא ופליג. ולכאורה פשטות הגמרא אינה כן, שהרי הקשו על רב ותירצו, וקשה לומר שגם אחרי התירוץ, עדיין נותר קושי המצריך לומר שרב תנא ופליג.

כ. מעשי למלך (ב): הסוגיה בפסחים מבוססת על הנחה בלתי מוסכמת שמקדשים 'באחת מכל אלו'

לעיל (עמ' קעד-קעה) הובא הסברו הראשון של המעשי למלך (על הרמב"ם הל' בית הבחירה ו, ט) בדעת הרמב"ם. המעשי למלך כתב הסבר נוסף, והוא קרוב להסברו של הקדשי דוד הנ"ל (עמ' קצג-קצד), אך קובע מקום לעצמו: היה אפשר לומר דרבינו סובר כפירש"י בשבועות דף ט"ו,⁴⁰ דכשהיו סובבין לקדש החומות, היו סובבין מבחוץ. ומסתברא דאמרינן דנתקדשו החומות, ולפי זה יש לומר סוגיא דפסחים קאי למ"ד בשבועות,⁴¹ באחת מכל אלו תנן, ואם כן, שפיר י"ל דנתקדשו מבחוץ. דהנה תוס'⁴² הקשה דנפסל ביוצא, ואם כן יש לומר אי בכל אלו תנן לא נפסל ביוצא, דלא נתקדש ירושלים, וקודם שנתקדש, נאכל בכל עיר ישראל. אבל אי באחת מכל אלו תנן, על כרחך נתקדש בשיר, וכיון דאפשר בלא תודה, איך מקדש בתודה, הא נפסל כשהוא בחוץ. וא"ל כדמסיק על ידי נביא, דזה שייך אהא דקאמר בגמרא אי מקדש כלפנים. וכיון דאי אפשר, על כרחך אמרינן על ידי נביא. אבל באפשר בפנים והוא עושה בחוץ, יקשה, הא נפסל ביוצא, שכבר נתקדש החומה. וע"כ מקדשו מבפנים. וכיון שרבינו בפירקין⁴³ פסק בכל אלו תנן, שפיר י"ל מקדשו בחוץ וקידש גם החומה. ודו"ק.

לדבריו, שאלת קדושת החלונות ועובי החומה תלויה בשאלת אופן קידוש ירושלים: אם מקדשים 'בכל אלו', דהיינו, גם בחלות תודה, אזי בזמן הסיבוב סביב החומות לא חלה קדושה, וממילא לא חל פסול יוצא. אך אם מקדשים 'באחת מכל אלו', ניתן לקדש את ירושלים בשיר שלפני התודות, ואז התודות תיפסלנה ביוצא. והסוגיה בפסחים נדחתה להלכה, משום שהיא סברה שמקדשים באחת מכל אלו, ועושים זאת בתוך החומה, ורק בר שורא התקדש; ולפי מה שהכריע הרמב"ם שמקדשים בכל אלו, ממילא סובבים מבחוץ

40. [טו, א ד"ה ואעמידה].

41. [טז, א].

42. [טו, ב ד"ה אמטו. והתוס' תירצו שהיו סובבים מבפנים לחומה, ובשונה מרש"י הנ"ל].

43. [רמב"ם (הל' בית הבחירה ו, יד): 'כל מקום שלא נעשה בכל אלו, וכסדר הזה – לא נתקדש קדוש גמור'.]

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

לחומה, וכולה התקדשה ולא רק בר שורא. ולכן דחה הרמב"ם את מסקנת הסוגיה בפסחים, שהעמידה בבר שורא.

והנה, לכאורה יש מספר קשיים בדרך זו. ראשית, לשון המשנה (שבועות יד, א) היא: 'שאיין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא [...] ובשתי תודות ובשיר; ובית דין מהלכין ושתי תודות אחריהן, וכל ישראל אחריהם'. ומבואר שמדובר גם, ובעיקר, בהוספה על קדושה קיימת, ולא רק בקידוש ראשוני. ומאי דהוה הוה, ולא נצרכה אלא להורות הלכה למחדשי העבודה. וזאת, לכאורה בשונה ממה שכתב המעשי למלך, שבזמן הקידוש עדיין לא קיים פסול יוצא, והתודה נאכלת בכל ערי ישראל. יתירה מזו: נראה שגם כאשר קידשו את ירושלים לראשונה, לא היה מצב שבו אפשר להוציא תודה מירושלים לערי ישראל ללא שתיפסל ביוצא, אלא היה הכרח לקבוע מהו מחנה ישראל (שהוא מפתח ירושלים ולפנים) – רמב"ם הל' ביאת המקדש ג, ב), כחלק מקידוש מקום המקדש. וכן משמע מהמשנה (זבחים קיב, ב):

באו לנוב וגבעון הותרו הבמות; קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים, קדשים קלים בכל ערי ישראל. באו לירושלים נאסרו הבמות, ולא היה להן היתר, והיא היתה נחלה; קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים, קדשים קלים ומעשר שני לפני מן החומה.

הרי שאכילת 'קדשים קלים בכל ערי ישראל' אפיינה דווקא את תקופת היתר הבמות ופסקה מיד כש'באו לירושלים'. ואף שאין בזה הכרח גמור, משום שיש לדחות ולומר שהכוונה לקידוש העיר, מכל מקום משמע שלא היה שלב ביניים בין עצם הביאה לירושלים ובין קידושה. ויותר מזה מפורש בתוס' (שבועות טו, ב ד"ה דקדשה): 'דכל זמן שלא קידשה העיר, אף על פי שקדשה העזרה, נאכלין קדשים בכל הרואה'.

שנית, לכאורה קשה לומר שהגמרא הקשתה על רב אליבא דמ"ד בכל אלו תנן, ונדחקה להעמיד בבר שורא, בשעה שהיה אפשר ליישב בפשטות שרב סבור שבאחת מכל אלו תנן. והקושי מתעצם לאור מה שאין בגמרא כל רמז

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

לכך שהדיון מושתת על ההנחה שבכל אלו תנן. ובדומה למה שהוקשה לעיל על הקדשי דוד.

שלישית, גגין ועליות הם בוודאי בתוך ירושלים, ובכל זאת מבואר בדברי רב שלא נתקדשו. ואם כן, קשה לכאורה לומר שאם קידשו מבחוץ לחומה, בהכרח קידשו את עובי החומה גם במצב המקביל לגגין ועליות, ולומר שכבר אין טעם להעמיד בבר שורא. וגם זה בדומה למה שהוקשה על הקדשי דוד.

רביעית, העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א:

אמנם השיר הוא אחד המוזכרים שם, אך האם הוא יכול להחליף את האחרים הנזכרים שם? בנוסף, בזמנו אמר לי הרב עזריה אריאל, שלדעתו באחד מכל אלו, אין הכוונה לשיר, אלא רק לאנשים הנזכרים – מלך, נביא וכו'.

כא. יריעות שלמה: מהירושלמי נראה שיש לנקוט שגגין ועליות שבירושלים התקדשו

ביריעות שלמה (פיינזילבר; על הרמב"ם הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה והנה) כתב ליישב, שהרמב"ם דחה את דברי הבבלי מפני האמור בירושלמי (פסחים ז, יב) שקדושת גגין ועליות שבירושלים תלויה במחלוקת רב ורבי חייא: רב שאול לרבי חייא רבה: גגות ירושלים מה הן? אמר ליה: מן מה דמתלין מתלא, פיסחא כזיתא והלילה מתבר אגרייא, הדא אמרה גגות ירושלים קודש. ר' ירמיה ר' מיישא, רבי שמואל בר רב יצחק, בשם רב: גגות ירושלים חול.

והרמב"ם העדיף הבנה פשוטה זו על הבנת הבבלי, שלפיה מועמד דין החלונות ועובי החומה שבמשנה באופן רחוק של שוויון למפלס הקרקע, וכן דין גגות הלשכות מועמד באופן רחוק של שוויון לקרקע העזרה. ומכיוון שהרמב"ם אימץ את הבנת הירושלמי, הוא הכריע כר' חייא במחלוקתו עם רב, שכן רב הוא תלמיד ר' חייא (ירושלמי כלאים ט, ג), ואין הלכה כתלמיד במקום הרב.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

והנה, דברים אלו מתייחסים רק לגגין ועליות שבירושלים, ולא לגגין ועליות שבעזרה, שעליהם כתב הרמב"ם בעצמו שלא נתקדשו. ולכן המשיך היריעות שלמה (שם ו, ט ד"ה ולכאורה) והתייחס לדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה, שמחד גיסא כתב הרמב"ם שגגין ועליות שבעזרה לא נתקדשו, ומאידך גיסא כתב שהחלונות ועובי החומה כבפנים מבלי להעמיד בבר שורא. וכתב היריעות שלמה:

רבינו סבירא ליה דהא דאמרינן במשנה החלונות ועובי החומה כלפנים, קאי בין על העזרה בין על חומת ירושלים. ומה שהקשה הגמרא על רב מהא דהחלונות כו', הקושיא רק על חומת ירושלים, שבה אין לחלק בין עובי החומה לכל הגג. אבל בעזרה, שהכותלים הוא בכלל אורך ורוחב של העזרה, בודאי שיש חילוק בין עובי החומה לכל הגג.

והא דאיתא בגמרא, בשלמא חלונות דשוין לקרקע עזרה, לא גריס רבינו תיבת 'עזרה'. וכן בירושלמי פסחים פ"ז הל' י"ב, איתא דשוין לקרקע החצר, וקאי על חצרות של ירושלים. ועל זה מתרצינן דמשכחת לה בבר שורא.

ולפי זה דברי רבינו מיושבים היטב, שכאן לא הזכיר בשוין לקרקע עזרה, דעובי החומה והחלונות שבעזרה נתקדשו אף לרב דסבירא ליה דגגין ועליות של עזרה לא נתקדשו, ובהלכות מעשה הקרבנות פ"י הל' ג' [ג'] לא הזכיר רבינו בשוין לקרקע, דהא רבינו סבירא ליה דגגין של ירושלים נתקדשו, וכמו שכתבנו בהל' ז'. וכן סתם רבינו דחלונות ועובי החומה כלפנים לענין קדושת ירושלים.

תורף דבריו, שהרמב"ם הבין שהקושיא מהחלונות ועובי החומה מתייחסת דווקא לחומת ירושלים ולא לעזרה, שבה מודה רב שהחלונות ועובי החומה נתקדשו. ועל קושיא זו מתרצת הגמרא שמדובר בבר שורא, והרמב"ם דחה זאת משום שפסק שגגין ועליות של ירושלים נתקדשו. ולכן ההעמדה בבר שורא לא מוזכרת בשום מקום – בנוגע לירושלים היא לא מוזכרת כי היא נדחתה מההלכה, ובנוגע לעזרה היא לא מוזכרת כי מעיקרה היא לא נאמרה בנוגע לעזרה.

והנה, לכאורה, יש מספר קשיים בהבנה זו. ראשית, הצעת ההגהה בגמרא, שהרמב"ם לא גרס תיבת 'עזרה' בנוגע לחלונות, היא הצעה לשנות את הנוסח

שבכל שמונת כתבי היד שבידינו, שבהם מופיעה תיבה זו,⁴⁴ וכך גם בראשונים שבידינו,⁴⁵ ועל צבאם הר"ח (ד"ה ומשני רב חסדא, ד"ה פי' חומה), שגרסאותיו קרובות לגרסאות הרמב"ם. ולעיל מינה בגמרא, נאמר להדיא שהלשכות שעליהן מדובר הן: 'שגגותיהן שוין לקרקע עזרה [...]' ואי סלקא דעתך בשגגותיהן שוין לקרקע עזרה [...]' כי תניא ההיא, בפתוחות לעזרה'. ולשיטת היריעות שלמה, צריך להגיה גם בשלושת המקומות הללו, ושוב להניח ביד הרמב"ם גרסה שאין לה תימוכין משום עד נוסח שבידינו.⁴⁶ וגם את אזכור הלשכות הפתוחות להר הבית יהיה צורך להגיה, וזה לכאורה קשה עד למאוד. ואם אין די בזה, בא הרמב"ם ברגליו ושלל להדיא את ההבנה שהעמדה בשגגותיהן שווים מתייחסת לירושלים ולא לעזרה, במה שכתב בעצמו בפירושו למשנה שאותה הביאה הגמרא בפסחים (פיהמ"ש מעשר שני ג, ח): 'לשכות, שם חדרי העזרה. ואמרו וגגותיהן קדש, ובתנאי שיהו גגותיהן שוין לקרקע העזרה, וזה אפשרי, לפי שהעזרה בנויה בהר, ויתבאר זה במסכת מדות'. ולכאורה אין דרך ברורה מזו לומר שהמשנה מתייחסת לקדושת העזרה ולא לקדושת ירושלים. והסכימו עם הרמב"ם גם שאר פרשני המשנה הקדומים (ר"ש, ריבמ"ץ, רא"ש ורע"ב). ולכאורה הדבר מוכח גם מעצם השימוש בלשון 'לשכות', שכן סתם לשכות בלשון חכמים הן הלשכות שבמקדש ולא לשכות שבירושלים.⁴⁷ נמצאנו למדים שכל הראשונים, ללא יוצא מן הכלל, פירשו שמדובר בעזרה, ובכללם הרמב"ם עצמו בפירושו למשנה זו.

44. פרטיהם צוינו לעיל (עמ' קסז הערה 8).

45. רש"י (ד"ה בשגגותיהן), תוסי' (יומא לא, א ד"ה וכולן), ראב"ד (הל' בית הבחירה ו, ט), מאירי (ד"ה מעתה, וכן פה, ב ד"ה החלונות); וכן ברדב"ז ובכס"מ (הל' בית הבחירה ו, ט).

46. ובחלק זה של הגמרא מצטרף לכתבי היד עד נוסח נוסף שגם בו כתוב 'עזרה', והוא קטע כריכה בולוניה.

47. בחיפוש לשונות 'לשכות' ו'לשכות' במשנה ובתוספתא התקבלו 83 תוצאות, שכולן מתייחסות ללשכות המקדש, ואף לא אחת מתייחסות ללשכות שבירושלים מחוץ למקדש. רק בשני מקומות יש אפשרות בעלמא לטעון שאין הכוונה ללשכות המקדש (תוספתא מעשר שני ב, יב וערכין ה, טו), ואליבא דאמת נראה יותר שגם שם הכוונה ללשכות שבמקדש.

מכיוון שכך, הדרה לדוכתה קושיית הראב"ד, מדוע בנוגע לעזרה הרמב"ם מחלק בין גגין ועליות שלא נתקדשו, ובין החלונות ועובי החומה שנתקדשו בכל אופן ולא דווקא בבר שורא.

כב. עבודת לוי: הדין שגגין ועליות לא נתקדשו מבוסס על הבנה שאין די בקרבה למקדש אלא צריך גם קידוש בית דין, ולכן הוא סותר לדין שהלשכות שבעזרה התקדשו, המבוסס על ההבנה שדי בקידוש בית דין אף ללא קרבה למקדש

בעבודת לוי (רודרמן; סי' א) כתב בביאור דברי הרמב"ם, שקביעת רב, שגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו לאכילת פסח, מבוססת על תפיסה עקרונית שאינה תואמת לתפיסה העולה מהאמור בגמרא (זבחים נו, א), שלשכות שבעזרה נידונות כעזרה עצמה ואוכלים בהן קדשי קדשים, וכפי שיתבאר ששתי הסוגיות תלויות זה בזה. ומכיוון שהרמב"ם קיבל להלכה את דברי הגמרא בזבחים, לכן הוא לא קיבל להלכה את דברי רב בפסחים. ולעיל (עמ' קמ-קמד) הובא כל מכלול דבריו בקצרה, בהקשר לשיטת הרשב"א, שגם אותה הוא בא ליישב בהסברו.

ואולם, לעיל (עמ' קמד-קמז) צוינו גם קשיים רבים שישנם בדברי העבודת לוי. והעיקריים שבהם הם שלכאורה אין מדברי חז"ל יסוד איתן לחלק בין שני דינים שבקדושת ירושלים: קדושה הנובעת מהקרבה למקדש, וקדושה הנובעת מקידוש בית דין. ואף שברור ששני המרכיבים הללו אכן קיימים בקדושת ירושלים, מכל מקום קשה לומר שיש דינים הנובעים ממרכיב הקרבה ויש דינים אחרים הנובעים ממרכיב הקידוש בית דין, וכפי שהתבאר שם. ועוד התבאר לעיל (עמ' קמז-קמט) שיש מקום ליישב באופנים אחרים את הקושיות שמהן הכריח העבודת לוי את דבריו.

כג. הגרי"מ פיינשטיין: הרמב"ם דחה את ההעמדה בבר שורא משום שנקט שמקדשים את החומה בפני עצמה ולא אגב העיר

בחידושי רבינו הגרי"מ (פיינשטיין; זבחים נח, א עמ' ל) כתב:

והנראה לומר בזה, דהנה יש לחקור בהא דעובי החומה כלפנים, אי איכא דין קידוש בפני עצמו על החומה, או דנימא דהוא דינא דממילא, דקדושת המקום כוללת גם את החומה שמקיפתה, בין בקדושת העזרה ובין בקדושת ירושלים, וא"צ קדושה בפני עצמה למקום החומה. ועיין בתוס' פסחים דף פ"ה ע"ב ד"ה החלונות, שמפורש בדבריהם דצריך דין קידוש על החומה בפני עצמה. ואי נימא דצריך לקדש את החומה, אתי שפיר, דלא שייך לדון מצד דגגין לא נתקדשו, דהא קידשו את החומה בפני עצמה. ואתי שפיר דהרמב"ם השמיט הך אוקימתא דמיירי בבר שורא, דס"ל דהחומה לא נתקדשה בכלל שאר קדושת העזרה, אלא קידושה בפני עצמה.

מבואר בדבריו, שההעמדה בבר שורא ודחיית ההבנה שחומה גובהה התקדשה, מבוססת על ההבנה שהחומה מתקדשת יחד עם העיר, ולא בפני עצמה. ומכיוון שהרמב"ם הסכים לתוס', שמקדשים את החומה בפני עצמה, לכן הוא דחה את ההעמדה בבר שורא, שכן אם מתכוונים להדיא לקדש את החומה דייקא, היא מתקדשת אף כשאין מדובר בבר שורא.

דא עקא, לכאורה אין בדברים אלו הסבר לנטיית הרמב"ם מדברי הגמרא; שכן, אם אכן יש סתירה בין ההבנה שצריך לקדש את החומה בפני עצמה ובין ההעמדה בבר שורא, אזי יש לדחות את ההבנה שצריך לקדש את החומה בפני עצמה. ועוד, שלכאורה הצורך בקידוש על החומה בפני עצמה אינו מפורש בתוס', אלא רק מועלה בדבריהם, לפני שהם מביאים את ההעמדה בבר שורא. ונראה שלאור ההעמדה בבר שורא, כבר אין כוונתם להצריך קידוש על החומה בפני עצמה. וכעין זה נראה לומר גם בדעת תוס' הרשב"א (פסחים שם ד"ה החלונות), ואף שיש קצת שוני בין דבריו לדברי התוס' שלנו.

כד. מנחת אברהם: כשרות הלשכות לאכילת קדשי קדשים נובעת מכך שלאכילה די בדין 'מחנה' ואין צורך בדין 'מקדש', ולפי זה נדחית האמירה שגגין ועליות לא נתקדשו לאכילת קדשים קלים

במנחת אברהם (שפירא; ד, כב) הקשה על הראב"ד הנ"ל (עמ' קנט), מדוע השיג על הרמב"ם רק בהל' בית הבחירה ולא השיג בהל' מעשר שני. עוד הקשה על האמור בגמרא (פסחים פו, א) ובראשונים⁴⁸ שמחילות הר הבית לא נתקדשו, ומותר לבעל קרי לשהות בהן, והרי מחילות אלו פתוחות להר הבית, ובמה הן שונות ממחילות העזרה, שגם הן לא נתקדשו, אך אם הן פתוחות לעזרה הן קדושות ודיני העזרה חלים עליהן.

המנחת אברהם תירץ שבהר הבית, שהוא מחנה לווייה, קיים רק דין 'מחנה', ודין זה אינו מתרחב למחילות הפתוחות אליו, אך בעזרה קיים דין 'מקדש', ודין זה מתרחב למחילות הפתוחות אליה. שדווקא קדושה יכולה להתרחב מעבר למקום המקורי שהתקדש, אך דין 'מחנה' אינו חל אלא במקום המחנה עצמו. ולפי זה, לחדש יצא, שכל מה שאמר רב שגגין ועליות לא נתקדשו, הוא דווקא בנוגע לדין מקדש ('לא נתקדשו') ולא בנוגע לדין מחנה, ולכן גגין ועליות שבירושלים נתקדשו, שדין ירושלים הוא דין 'מחנה', דהיא מחנה ישראל. ואת מה שדנה הגמרא על אכילת פסח על גגות ירושלים, הסביר כהסבר האור שמח השני הנ"ל (עמ' קעב-קעג), שהכוונה היא לשתי חבורות שאוכלות על גג אחד, ואף ציין לדברי האור שמח.

עוד ציין המנחת אברהם לגמרא (זבחים נו, א), שנראה ממנה שחומות העזרה נתקדשו מבלי להעמיד בבר שורא, וכנ"ל (עמ' קצה). ועוד כתב שדיני שילוח טמאים נובעים מדין 'מחנה' ולא מדין 'מקדש', ולכן לפי המתבאר, הם צריכים לחול גם בגגין ועליות. לפי כל זה, הסיק המנחת אברהם שכל מה שאמרה הגמרא בפסחים שגגין ועליות לא נתקדשו, אינו לעניין טומאה, אלא רק לעניין אכילת קדשים, שכדי לאכול קדשים נדרשת חלות דין 'מקדש', ואין

---

48. המנחת אברהם ציין לרש"י (פסחים פו, א ד"ה כי אמרה), לתוסי' (יומא ו, ב ד"ה מביתו) ולראב"ד (תמיד כו, א ד"ה נרות). וכן מבואר ברדב"ז (הל' בית הבחירה ח, ז). ויעוין בזה בשער המלך (הל' בית הבחירה ו, ט).

די בחלות דין 'מחנה' (ונראה שבשלב זה נטה המנחת אברהם מהסבר האור שמח השני הנ"ל, וסלל דרך עצמאית ביישוב השגת הראב"ד בהל' בית הבחירה). לעומת זאת, בגמרא (זבחים שם) נאמר שקדשי קדשים נאכלים בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, אף שלעניין שילוח טמאים הלשכות אינן כעזרה. ומזה מוכח שאכילת קדשים אפשרית גם ללא דין 'מקדש', והיינו משום שלאכילה די בדין 'מחנה', ובשונה מהנחת הגמרא בפסחים. ומכיוון שנדחתה הנחת הגמרא בפסחים שלאכילה נדרש דין 'מקדש', ממילא נדחתה גם האמירה שגגין ועליות אינם ראויים לאכילת פסח וקדשים קלים, שהרי היא מבוססת על הנחה זו.

והנה, הקשיים בהסבר האור שמח השני כבר התבארו לעיל (עמ' קעג-קעד). ולכאורה יש מספר קשיים אחרים שעולים מדברי המנחת אברהם. ראשית, לכאורה קשה להבין את הסברה שבמחילות חל דין 'מקדש' ולא דין 'מחנה', אך בגגין ועליות חל דין 'מחנה' ולא דין 'מקדש'. דממה נפשך, אם סברת החילוק במחילות היא שקדושה יכולה להתפשט יותר ממחנה, מדוע סברה זו אינה קיימת בגגין ועליות. ואם סברת החילוק בגגין ועליות היא שבקדושה אין לך אלא מה שקידשו מעיקרא, מדוע סברה זו אינה קיימת במחילות. ואולי יש לחלק ולומר שקדושה מתפשטת דרך פתח המחילות, ובזה רב גובריה דדין מקדש, ואילו בגגין ועליות הנושא אינו התפשטות דרך פתח אלא חלות עצמית במפלס הגבוה, ובזה רב גובריה דדין מחנה. אך לכאורה קצת צ"ע, הא גופא מנא לן. ובשלמא אם היה מבואר בגמרא שבגגין ועליות חל דין 'מחנה' ניחא, שאם קבלה נקבל, אך הדבר לא נאמר בגמרא.

שנית, בפתירתו לדיני שילוח טמאים (הל' ביאת המקדש ג, א), התנסח הרמב"ם בלשון: 'מצות עשה לשלח כל הטמאים מן המקדש, שנאמר: 'וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפשי', וקצת קשה אפוא לומר ששילוח טמאים נובע מדין 'מחנה' ולא מדין 'מקדש', אחר שהרמב"ם בחדא מחתא מחתינהו לשתיהן הלשונית הללו, בבואו ללמד את דיני שילוח טמאים. וגם התורה עצמה התנסחה בלשון 'מקדש' בנוגע לשילוח טמאים (ויקרא יב, ד): 'ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה'. וכנראה צריך לומר שכוונת

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

התורה והרמב"ם לדין 'מחנה' שקיים במקדש, ולא לדין 'מקדש' שקיים במקדש. ומכל מקום, לכאורה יש בזה דוחק.

שלישית, בסוגיה בפסחים (פו, א) הקשו על האמירה שגגין ועליות לא נתקדשו מדיני תדירות הכניסה המותרת לעליית ההיכל:

תא שמע. אבא שאול אומר: עליית בית קדשי הקדשים חמורה מבית קדשי הקדשים, שבית קדשי הקדשים כהן גדול נכנס לו פעם אחת בשנה, ועליית בית קדשי הקדשים אין נכנסין לה אלא פעם אחת בשבוע, ואמרי לה: פעמים בשבוע, ואמרי לה: פעם אחת ביובל, לידע מה היא צריכה.

לכאורה, לפי הבנת המנחת אברהם, היה אפשר לחלק בפשטות בין דין זה, הנובע מדין 'מחנה' שחל גם בגגין ועליות, ובין אכילה, שמצריכה גם דין 'מקדש' ולכן אינה חלה בגגין ועליות. בפשטות, נראה שיש לדמות את דין הכניסה לעליית בית קדשי הקדשים לדיני שילוח טמאים ולא לדיני אכילה.

רביעית, פשטות הלשון 'גגין ועליות לא נתקדשו' היא שלא התקדשו כלל, ולכאורה קצת קשה להעמיס שהתקדשו לעניין טומאה ורק לאכילה לא התקדשו.

חמישית, בברייתא (שבועות יז, ב; וכע"ז בתוספתא כלים ב"ק א, יא) נאמר:

גגין הללו, אין אוכלין שם קדשי קדשים, ואין שוחטין שם קדשים קלים, וטמא שנכנס דרך גגין להיכל, פטור, שנאמר: 'ואל המקדש לא תבא', דרך ביאה אסרה תורה.

ולכאורה מבואר בזה שהקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו תקפה גם בנוגע לשילוח טמאים ולדין 'מחנה', ולא רק בנוגע לאכילת קדשים ודין 'מקדש'. ואכן התוס' (ד"ה ואין שוחטים וד"ה טמא) קישרו בין ברייתא זו ובין דברי רב בפסחים, והסבירו שהסיבה שהוא פטור על עצם כניסתו לגג ההיכל היא שגגין

ריא

ועליות לא נתקדשו, ולא דין 'דרך ביאה' שמתייחס רק לכניסה להיכל עצמו. והפטור בנכנס דרך גגין הובא להלכה ברמב"ם (הלי ביאת המקדש ג, יט).

כה. אבן ישראל: הגמרא בזבחים נקטה שקדושת ההיכל עוברת לעזרה גם בגובה, וזה מכריח שגם החלונות ועובי החומה התקדשו, וכן גגין ועליות עד לגובה החומה

באבן ישראל (על הרמב"ם הלי' בית הבחירה ו, ז) האריך טובא בביאור שיטת הרמב"ם. ודבריו מהווים איחוד והרחבה של שני הסברים שכבר נאמרו לעיל: האחד, הסבר המשכנות יעקב וסיעתו, שהסוגיה בזבחים נ"ו חלוקה על הסוגיה בפסחים, שהרי בזבחים הגמרא נוקטת בסתמא שהחלונות ועובי החומה כלפנים, ויש שם הכרח לומר שמדובר בכל גווני ולא רק בבר שורא. השני, הסברו השני של המעשי למלך, שדין 'פתוח לקודש כקודש' מבוסס גם הוא על תפיסה שאינה עולה בקנה אחד עם קביעת הסוגיה בפסחים שגגין ועליות לא נתקדשו. האבן ישראל הזכיר את שני ההסברים הללו, אך התקשה בכל אחד מהם בפני עצמו, ולכן הוצרך להאריך ולהעמיד דרך מסועפת, שההסברים הללו משתבצים בה כחלק מהמכלול. יש גם השקה מסוימת בין דרכו של היערות דבש הנ"ל (עמ' קפז-קפט) ובין דרכו של האבן ישראל, שכן גם האבן ישראל משתמש בהכרעת הרמב"ם שמקריבין אף על פי שאין בית, כחוליה בהסבר מכלול שיטת הרמב"ם בנידונו, וכפי שיתבאר. ולהלן עיקר דברי האבן ישראל.

האבן ישראל הביא את הסבר המשכנות יעקב, בשם המנחת חינוך, והקשה עליו כעין מה שהוקשה לעיל על הסבר זה, שאם הרמב"ם ידע לחלק בין גגין ועליות שלא נתקדשו (כמבואר בפסחים) ובין החלונות ועובי החומה שכן נתקדשו (כמבואר בזבחים), לא ברור מדוע הגמרא בפסחים לא ידעה זאת, ונדחקה להעמיד בבר שורא, ומה מצדיק אפוא את נטייתו של הרמב"ם מדרכה של הגמרא. ובלשון האבן ישראל:

ודבריו צ"ע, דאם כן אמאי הוצרכו בגמ' דפסחים לתרוצי בבר שורא ולא תרצו כדס"ל להגמרא בזבחים דשאני חלונות ועובי החומה דדעתם היה בשעת קידוש לקדש אותם, וכל הגגות לא נתקדשו.

את הסבר המעשי למלך הראשון הנ"ל (עמ' קעד-קעה), הביא האבן ישראל שלא בשמו, אלא שבשונה מהמעשי למלך, האבן ישראל לא יצא מהנחה שמקום הפתוח לקודש נידון כקודש בכל אופן, והוא ראה זאת כדבר שמצריך בירור וחקירה. לאחר מכן, הוא פשט זאת מהצורך ליישב בין שני דינים: האחד, 'הא דאמר רב יהודה אמר שמואל: שלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולין, שנאמר: 'ושחטו פתח אהל מועד'; בזמן שהוא פתוח, ולא בזמן שהוא נעול' (יומא סב, ב); והשני, ד'מקריבין אף על פי שאין בית' (שבועות טז, א ועוד), ולכאורה קשה, דאם אין בית, בוודאי שאין פתח פתוח.⁴⁹ בקושי זה כבר עמד הרשב"א (שבועות שם ד"ה הא), ותירץ:

הא דאמר ר' יהושע שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית כו', איכא למידק דהא שחיטת קדשים צריכה פתיחת דלתות, וכדדרשינן 'אל פתח אהל מועד',⁵⁰ בזמן שהפתח פתוח ולא בזמן שהוא נעול. ויש לומר דהתם בזמן שהיה הבית קיים, דאיכא פתח ואיכא דלתות.

49. ויעוין בלבוש מרדכי (זבחים יב, ה) שתירץ: 'לשחוט בכור ולזרוק דמו בעי דווקא פתיחת דלתות ההיכל, והא דאמר הרמב"ם מקריבין כל הקרבנות אף על פי שאין בית, היינו שאם נשחט הבכור ונזרק דמו בעת שהיה הבית ופתיחת דלתותיו, ואחר כך נחרב הבית, מקריבין אימורין, דעל ההקטרה לא בעינן פתיחת דלתות ההיכל, אבל שחיטת זריקת דם הבכור בעי דווקא פתיחת דלתות ההיכל'. ולא זכר שר מדברי הרשב"א דלהלן.

ולכאורה לא ברור כיצד מתיישבת הבנה זו עם ההקשר של דין מקריבין אף על פי שאין בית, שנאמר ביסודו על בוני בית שני (מגילה י, א; שבועות טז, א; זבחים סב, ב; שם קז, ב), והרי פשוט שבוני בית שני לא דנו על הקרבת אימוריו של בכור שנשחט ונזרק דמו לפני חורבן בית ראשון, אלא על קרבנות חדשים, ששחיטתם זריקת דמם נעשו בזמן שלא היה בית. וצ"ע. ויעוין עוד לקמן (סי' יד) בדברי הרשב"א דלהלן.

50. בגמרא לפנינו הלשון היא כנ"ל: 'ושחטו פתח אהל מועד', והכוונה לפסוק (ויקרא ג, ב): 'וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב'. מדברי הרשב"א משמע שעמד לפניו נוסח שונה מעט ('אל פתח'), המכוון לפסוק אחר (וראה ויקרא א, ג; ד, ד; ועוד). ואולי זו ט"ס.

על כך העיר האבן ישראל:

ולכאורה דבריו צ"ע, מהא דאמרינן בזבחים דף נ"ה ע"ב, דשלמים ששחטן קודם שהעמידו את המשכן נמי פסולין, משום חסרון פתיחת דלתות ההיכל. הרי מבואר דאפילו ליכא היכל כלל, איכא האי פסול וחסרון דפתיחת דלתות. וצ"ע.

ונראה לומר, דאין כונת הרשב"א דלא מעכב פתיחת דלתות ההיכל אלא במקום דאיכא היכל, אלא דס"ל לרשב"א דכל האי דינא, דבעינן גבי שחיטת קדשים קלים פתיחת דלתות ההיכל, הוא משום **דבעינן לדין שחיטה בעזרה שיהיה בו גם קדושת היכל**, וכשדלתות ההיכל סגורין, חוצצין בפני קדושת ההיכל, שלא יתערב בעזרה, וזהו יסוד דינא דבעינן דלתות ההיכל פתוחות. ולכן שפיר כתב הרשב"א דלפי מה דקיי"ל מקריבין אף על פי שאין בית, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, אם כן אדרבה בליכא היכל, וליכא מחיצות החוצצות על קדושת ההיכל, בודאי לא בעינן כלל דלתות ההיכל פתוחות, מה שאין כן מה שדנו בגמרא זבחים בקודם שהעמידו את המשכן הרי הקרקע לא היה קדוש כלל, וכל קדושתו היה על ידי עמידת המשכן בודאי שלמים ששחטן קודם שהעמידו את המשכן, ליכא כלל קדושת היכל, ובודאי הם פסולים, וכמו שנתבאר.

אחר שייסד האבן ישראל שיש צורך בקדושת היכל בעזרה, הוא הביא את האמור בגמרא (זבחים שם): 'לול קטן היה אחורי בית הכפורת גבוה שמונה אמות, כדי להכשיר את העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים', ולשיטתו הסיק מזה שקדושת ההיכל עוברת לעזרה גם כשנקודת החיבור ביניהן היא בגובה שמונה אמות. ומזה פשט את חקירתו הנ"ל, האם הדין שהפתוח לקודש כקודש הוא רק בגובה הקרקע או שכל האוויר קדוש, דמהלול הקטן מוכח שהקדושה היא באוויר, ולכן התפשטותה אינה מוגבלת למפלס הקרקע אלא היא מתקיימת גם בגובה שמונה אמות.

ובזה תירץ האבן ישראל את קושייתו על המנחת חינוך. דהגמרא בפסחים סברה שהקדושה המתפשטת היא דווקא בגובה הקרקע ולא בכל האוויר, ולכן אי אפשר היה לומר שהחלונות ועובי החומה התקדשו מדין פתוח לקודש, והיה הכרח להעמיד בבר שורא. אך הגמרא בזבחים סברה שהקדושה

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

המתפשטת היא קדושת אוויר, ולכן קיבלה בסבר פנים יפות את ההבנה הפשוטה שהחלונות ועובי החומה כלפנים, מבלי מגבלות.

ואת כל זה חיזק האבן ישראל מהכרעותיו השונות של הרמב"ם. דהרמב"ם (ה'ל' בית הבחירה ו, טו) פסק שמקריבין אף על פי שאין בית, וכן פסק (ה'ל' מעשה הקרבנות יח, יח) ששלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות העזרה פסולים. ובהכרח שהרמב"ם הבין כרשב"א הנ"ל, שעניינה של פתיחת הדלתות הוא הרחבת קדושת ההיכל, ואם כן מוכח שהרחבת קדושה מתקיימת גם באוויר ולא רק בקרקע, ובשונה מהנחת הגמרא בפסחים. ולכן השמיט הרמב"ם את ההעמדה בבר שורא.

על כל זה הקשה האבן ישראל מכך שסוף סוף, במקרה של גגין ועליות שגבוהים יותר מגובהן של חומות ירושלים, קיים פער גובה שלא מאפשר לראותם כפתוחים לירושלים. הוא תירץ זאת על פי דברי התוס' (שבועות טו, ב ד"ה דקדשה) שכתבו שקודם שהתקדשה ירושלים היו קדשים קלים נאכלים בכל הרואה את המקדש, ומזה הסיק האבן ישראל שגם גגות אלו ראויים לאכילת קדשים קלים, אם לא מדין היותם קדושים בקדושת ירושלים, אז מדין היותם רואים את המקדש. ובלשונו:

גגין ועליות הגבוהות יותר מחומות ירושלים אף דלא נתקדשו, מכל מקום שפיר יכולין לאכול בה קדשים קלים ומעשר שני מדין כל הרואה [...] ולכן השמיט הרמב"ם האי דינא דגגין ועליות בירושלים, דכל מה דמבואר בפסחים דגם בירושלים לא נתקדשו גגין ועליות, הוא רק לסוגיא דפסחים דס"ל דפתוח לאויר עזרה לא מהני אלא דוקא בפתוח לקרקע עזרה, והוא הדין בירושלים בעינן דוקא פתוח לקרקע ירושלים. ואז אית לן נפקותא בגגין ועליות אפילו הנמוכות מחומות ירושלים, שאין יכולים לאכול שם מדין הרואה. מה שאין כן לפי מה דפסק הרמב"ם בסוגיא דזבחים, דגם פתוח לאויר עזרה מהני, ומשום דהאויר בעצמותו נתקדש, בודאי ס"ל דכל האי דינא דגגין ועליות לא נתקדשו לא נאמר כלל בירושלים.

עד כאן תורף דברי האבן ישראל.

והנה, לכאורה יש מספר קשיים בהסבר זה. ונראה שיש לחלק את הקשיים לשני חלקים: קשיים בהבנה בדברי הרשב"א בעניין פתח ההיכל, וקשיים נוספים.

לכאורה, יש מספר קשיים בהבנה בדברי הרשב"א שמהות הדין דפתיחת דלתות ההיכל היא המשכת קדושת ההיכל אל העזרה. ראשית, בגמרא אין זכר לצורך בקדושה, אלא רק לצורך בפתיחת דלתות ההיכל, ולכאורה לא משמע שפתיחת הדלתות מחילה קדושה. שנית, לפי הבנת האבן ישראל יוצא שהקדושה באה והולכת כל אימת שהדלתות נפתחות או נסגרות, וזה לכאורה דחוק. ובנוגע ללשכות הפתוחות לקודש, נאמר באופן גורף שדין כקודש, והדבר לא הותנה בכך שדלתותיהן פתוחות.⁵¹ שלישית, ההבנה שהעזרה צריכה להיות קדושה בקדושת ההיכל אינה ברורה: הרי מדובר בעזרה, ולא בהיכל, ומהיכא תיתי להצריך בעזרה קדושה יתירה על קדושת העזרה הרגילה. רביעית, להלכה חטאת שנכנס דמה להיכל נפסלה, אלא אם הכניס את הדם בשוגג ולא הזה ממנו (רמב"ם הל' פסולי המוקדשין ב, טו-טז), ולפי הבנת האבן ישראל יוצא לכאורה שפסול זה אמור לחול בכל חטאת שנשחטה כשדלתות ההיכל היו פתוחות, וזה ודאי אינו. וצריך לומר שהפסול אינו מדין קדושת ההיכל אלא מדין ההיכל עצמו, אבל לכאורה יש בזה דוחק. וכעין זה צריך להידחק לכאורה בהבנת הדיונים על אכילת קדשי קדשים בהיכל (זבחים סג, א ורמב"ם הל' מעשה הקרבנות י, ג), ועל שלמים ששחטן בהיכל (זבחים שם ורמב"ם שם ה, ד). חמישית, לכאורה יש לדחות את ההוכחה מפסול שלמים ששחטן קודם שהעמיד את המשכן (בלשון הגמרא: 'קודם שיעמידו לויים את המשכן ולאחר שיפרקו לויים את המשכן'), ששם מדובר במציאות שהמשכן קיים ורק לא הועמד או שכבר התפרק, ונראה שיש לחלק בפשטות בין זה ובין מציאות שבה הבית חרב לגמרי. דכל שקיימות דלתות היכל, יש לדאוג שהן תהיינה פתוחות, וזה לעיכובא, ואין זה דומה למציאות שבה אין

51. עצם קיומן של דלתות ללשכות מוזכר ברש"י (יומא יח, א ד"ה לר' יהודה), ולפי הרמב"ם (הל' מזוזה ו, א) המצריך דלת כדי שפתח יתחייב במזוזה, הדבר מוכח ממה שנימק (שם, ו) את הפטור ממזוזה בלשכות בכך שהן קודש, דאם לא היו להן דלתות הן היו נפטרות מטעם זה, ולא היה צורך בטעם דהיותן קודש, וגם לא היה ניתן לחייב את לשכת פלהדרין.

כלל דלתות היכל. ובגמרא (מנחות צה, א) איכא למ"ד דאף כשאוהל מועד מקופל ונמצא בנסיעה, עדיין קיים פסול יוצא, ד'אע"פ שנסע, אהל מועד הוא'. אמנם נראה שדעה זו לא התקיימה שם למסקנה, אבל גם המימרה דשלמים ששחטן קודם שיעמידו לוויים את המשכן אינה בהכרח אליבא דהלכתא.

מלבד קשיים אלה, לכאורה יש **קשיים נוספים** בדברי האבן ישראל. ראשית, דברי הגמרא בעניין הלול לא הובאו בהלכה, ומעצם הדין דשלמים שנשחטו קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולים, נראה לכאורה שהלול שהיה בבית קדשי הקדשים לא מעלה ולא מוריד לעניין פסול זה. ואם כן, לכאורה זו דווקא ראיה לסתור, דחזינן שצריך דווקא פתח בגובה הקרקע והלול אינו מועיל. ועוד העיר הגרי"ז (זבחים שם ד"ה והנה) על קושי אחר שנוצר מדין הלול:

והנה קשה על סוגיא דידן מהא דאיתא ביומא סג ע"א שאם שחט בחוץ קודם שיפתחו דלתות ההיכל פטור משום דאינו מתקבל לפנים דמחוסר פתיחת הדלתות, וצ"ע טובא דהא הלול שהיה אחורי בית הכפורת היה תמיד פתוח וכשר לשחוט שם כמבואר בסוגין דהוי פתח אהל מועד, וא"כ הא תמיד מתקבל הוא לפתח אהל מועד אף על פי שדלתות ההיכל נעולות, ואמאי פטור כששחט בחוץ.

שנית, לא ברור על מה מבוססת ההנחה שכל הגגות הגבוהים כלולים בדין הרואה וניתן לראות מהם את המקדש. לכאורה פשוט שאם בין אותו בית ובין המקדש נמצא מבנה גבוה יותר, המבנה הגבוה יסתיר את המקדש. והרי בגמרא (זבחים קיח, ב) הוגדר דין הרואה, ונאמר שם: 'ולא המפסיק בינו לבינו'. ויתירה מזו קשה, שלא מדובר רק בגגין אלא גם בעליות, ועלייה היא חדר סגור בקירות, ואין שום אפשרות להניח שלכל עלייה יש בהכרח חלון לכיוון המקדש. ומה שנאמר בדניאל (דניאל ו, יא): 'וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם', אינו מידת כל אדם, ובוודאי שאינו מידת כל חדר וחדר בביתו של האדם.⁵² ומלבד כל זאת, ההנחה שייתכן לראות את המקדש מכל מבנה גבוה

52. אמנם, יעוין ברמב"ם (הלי תפילה ה, ו ושו"ת מהד' בלאו סיי רטז), ואכמ"ל. ויעוין עוד בפמ"ג (א"א או"ח צ, ד).

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

בירושלים אינה פשוטה, ובפרט קשה להניח כן בחלקה הדרומי של ירושלים (האזור המכונה כיום 'עיר דוד'), שבו גובה פני השטח יורד במדרון, והפרשי הגובה מהמקדש הם גדולים, באופן שמצריך גובה עצום וחריג טובא כדי שיתאפשר לראות משם את המקדש.

ה. סיכום

סיכום הקשיים בדברי הרמב"ם

הקושי הראשון בדברי הרמב"ם הוא השמטת ההעמדה בבר שורא בהלכות בית הבחירה. לקושי זה מתווסף הקושי מהשמטת ההעמדה בבר שורא במקומות ובהקשרים נוספים שבהם חזר הרמב"ם על הקביעה שהחלונות ועובי החומה כלפנים. קושי שלישי הוא מהשמטת הדין דגגין ועליות לא נתקדשו בנוגע לקדושת ירושלים לאכילת קדשים קלים בכלל ופסח בפרט.

סיכום הסברי האחרונים והקשיים העיקריים שבהם

האחרונים כתבו הסברים רבים לדברי הרמב"ם, ולהלן סיכום תמציתי של הנקודה המרכזית בכל אחד מההסברים, ושל הקשיים העיקריים שהתעוררו בכל הסבר.

א. הכסף משנה הציע ביישוב הקושי הראשון, שהרמב"ם סמך על קביעתו שגגין ועליות לא נתקדשו, וממילא דין החלונות ועובי החומה צריך להיות מועמד בבר שורא. אך הוא עצמו הציג הסבר זה כדחוק, ואחרונים נוספים הוסיפו והקשו מהשמטת בר שורא במקומות הנוספים.

ב. הפרי חדש הציע שהרמב"ם דחה את ההעמדה בבר שורא משום שראה בה שינוי דחיקא. והאחרונים הקשו שאם העמדה זו נאמרה בגמרא ללא הסתייגות, קשה לומר שהרמב"ם דחאה מסברתו.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

ג. המרכבת המשנה וערוה"ש הציעו ש'בר שורא' אינו ממש במפלס הקרקע, אלא הכוונה לכל החומה מלבד הקצה העליון שלה. לכאורה אין להצעה זו סמך בדברי הרמב"ם עצמו, שהשמיט לגמרי את ההעמדה בבר שורא.

ד. הגר"א הציע שהרמב"ם לא גרס את הקושיה מהחלונות ועובי החומה ואת ההעמדה בבר שורא, אך העמדה זו מופיעה בכל עדי הנוסח שבידינו, ובכללם פירוש ר"ח, ולכאורה היא גם הכרחית להבנת הקשר בין הגמרא ובין המשנה.

ה. המגן גבורים הציע שבר שורא אינה העמדה במציאות מסוימת, אלא הסבר על הדרך והסיבה שהביאה לקידוש החלונות ועובי החומה בכל גובהם, אך לכאורה מפשטות הגמרא לא משמע כן, וגם בסברה יש קושי בהבנה שההחלטה מה לקדש ומה לא נבעה מסיבות צדדיות.

ו. האור שמח (א) הציע להעמיד את הקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו בפסח בלבד, ולחלק בינו ובין שאר קדשים קלים, כאשר יסוד החילוק הוא שפסח אינו קרב בבמת יחיד בשעת היתר הבמות וקדשים קלים קרבים בבמת יחיד. אך לכאורה קשה לומר שהיתר הבמות נמשך בגגות ירושלים גם בזמן שנבנה הבית ונאסרו הבמות.

ז. האור שמח (ב) הציע שרק בעזרה לא נתקדשו גגין ועליות, אך בירושלים הם כן התקדשו. ומה שנקטה הגמרא שבנוגע לפסח הם לא התקדשו, הכוונה לומר ששתי חברות על גג אחד אינן חשובות כנפרדות אלא כמעורבות, אף שיש מחיצה ביניהן. אך קשה, דלכאורה לא נאמר בגמרא שמדובר בשתי חברות, וגם לא מובן מדוע שהמחיצה תיפסל ולא תיחשב, רק בגלל היותה על גג.

ח. המעשי למלך (א) הציע שהדין דלשכות הפתוחות לקודש כקודש חל גם בגגין ועליות ובחלונות ועובי החומה, ובכך הוא דוחה מההלכה את ההעמדה

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

בבר שורא. אולם, דין הפתוחות לקודש נאמר במשנה מפורשת, וקשה לומר שסוגיית הגמרא נדחית להלכה מפני משנה שהובאה בתוך הסוגיה בניחותא.

ט. הצפנת פענח הציע שבר שורא היינו חומה בגובה מלא של ירושלים שכולה התקדשה, ולאפוקי חומה חיצונית אחרת שנבנתה במרחק רב ממנה. לכאורה, לפי הסבר זה קשה להבין את השייכות של בר שורא לסוגיית גגין ועליות, וכן עדיין קשה לכאורה שהרמב"ם השמיט ולא הביא את דין בר שורא.

י. האבן האזל הציע שבר שורא אינו בגובה הקרקע אלא במפלס ביניים בינו ובין גובה החומה. אך לכאורה גם להסבר זה היה על הרמב"ם להזכיר את בר שורא ולא להשמיטו, ובדומה לקושי בדברי מרכבת המשנה.

יא. העיר הקודש והמקדש הציע שהגמרא לא התחשבה באפשרות שהחומה תיפרץ ולכן נדחקה להעמיד בבר שורא, ואילו הרמב"ם כן התחשב. לכאורה קשה על זה דאם הגמרא לא התחשבה, הרמב"ם מניין לו, ובדומה לקושי על הפרי חדש.

יב. הגר"מ והגר"ד וסיעתם הציעו שהרמב"ם הבין בגמרא בפסחים שדווקא בעזרה גגין ועליות לא נתקדשו, ובירושלים הם התקדשו, וההבדל בין בית לגג קיים דווקא בפסח, שאסור להוציאו מן הבית. לפי זה, הלימוד מדברי רב לגגות ירושלים נובע מעיקרון משותף של החשבת או אי-החשבת הגג כמקום אחד עם הבית, אף שמדובר בדינים שונים. לכאורה קשה על זה מכך שהגמרא הקשתה על רב מהאפשרות לאכול על הגג, ולא מהאפשרות לעבור תוך כדי אכילה מהבית אל הגג, ולכאורה מוכח שלפי רב הגג אינו ראוי כלל לאכילה, ולא רק שמעבר אליו חשוב שינוי מקום.

יג. הגר"ז'ר בענגיס כתב שהרמב"ם הבין ש'בר שורא' הוא חלל בגובה החומה, שנוצר מכך שככל שהחומה עולה, כך היא נעשית דקה יותר. ולפי זה, הסיבה שבר שורא מתקדש, למרות הדמיון בינו ובין גגין ועליות, היא שהוא

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

נמצא בתוך היקף המחיצות. לכאורה הסבר זה מעורר כמה קשיים: ראשית, לא שמענו על הצרה הדרגתית בעובי החומה. שנית, עדיין לא ברור מדוע הרמב"ם השמיט את המושג בר שורא, וסוף סוף גם להסבר זה, מדובר במושג שהגמרא ראתה לנכון להתייחס אליו, ומדוע נשמטו הדברים ברמב"ם. שלישית, לפי הגרז"ר יוצא שהכרעת הרמב"ם היא שגגין ועליות לא נתקדשו, ומלשון הרמב"ם אין נראה כן.

יד. האגרות משה הציע להעמיד את כל הדיון על החלונות ועובי החומה דווקא בשיש חלל מתחתיהם. אך לכאורה מפשטות הגמרא וגם מההקשר בסוגיה לא נראה כן, וגם בהבנת האג"מ ברמב"ם יש קושי, דלכאורה לא מרווח לומר שבהל' בית הבחירה סמך הרמב"ם על דבריו בהל' קרבן פסח, והקושי גדל לאור זה שגם בהל' קרבן פסח הוא לא התייחס להדיא לדין החלונות.

טו. האבי עזרי הציע שההעמדה בבר שורא מתייחסת ל'דין מקום' שבעזרה ולא לגגין ועליות שבירושלים, אך לכאורה מדברי הגמרא נראה שמדובר גם ובעיקר על ירושלים, ועל עצם קידוש הגגין והעליות, ולא על דין מקום.

טז. היערות דבש הציע שהרמב"ם דחה את ההעמדה בבר שורא משום שהיא מתבססת על הדעה הדחויה מההלכה שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. אך לכאורה יש קשיים בקשירת הקשר בין שתי הסוגיות, וכך יש קשיים במה שהעמיד את דין החלונות ועובי החומה בחומת ההיכל עצמו ולא לחומות חיצוניות יותר.

יז. הקדשי דוד הציע שהסוגיה בפסחים מתבססת על הדעה הדחויה מההלכה שמקדשים את ירושלים בהליכה מבפנים לחומה, והרמב"ם דחאה משום שפסק שמקדשים מחוץ לחומה. לכאורה קשה על זה מכך שבגמרא וברמב"ם אין התייחסות לשאלה אם מקדשים מבפנים או מבחוץ.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

יח. המשכנות יעקב וסיעתו הציעו שההעמדה בבר שורא נדחתה מפני סוגיה בזבחים שמשמע ממנה שליתא להעמדה זו. ואכן, כך משמע מהסוגיה בזבחים. אך לכאורה קשה, שלפי זה היה על הרמב"ם לדחות גם את הקביעה שגגין ועליות שבעזרה לא נתקדשו, בעוד שהוא דווקא הביא קביעה זו להלכה. וכן קשה, שאין בסוגיה בזבחים כדי להסביר את השמטת דין גגין ועליות בדברי הרמב"ם בנוגע לקדושת ירושלים, אחר שבנוגע לקדושת העזרה כתב להדיא שלא נתקדשו. אמנם, המשכנות יעקב התייחס לזה, אך לכאורה יש קשיים בדבריו.

יט. המנחת חינוך הציע שהרמב"ם דחה את הדין דגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו מפני המשניות המחשיבות אילן שבירושלים כירושלים. אך לכאורה קשה, שהרי הרמב"ם פירש את המשניות הללו כמתייחסות למי שנמצא בתחת האילן ולא בראש האילן, ולפי זה אין מהן ראיה לנידון דגגין ועליות.

כ. המעשי למלך (ב) הציע שהסוגיה בפסחים מתבססת על הדעה הדחוייה מההלכה שמקדשים את ירושלים 'באחת מכל אלו', דהיינו או בחלות תודה או בשיר או בדרכים נוספות, והרמב"ם פסק שמקדשים 'בכל אלו', וזה מביא לכך שכל עובי החומה כלול בקידוש. לכאורה קשה על זה מכך שהגמרא כורכת את דין החלונות ועובי החומה בדין גגין ועליות שנמצאים בתוכי ירושלים, וכן מסתימת הגמרא שלא רמזה על קשר בין הסוגיות.

כא. היריעות שלמה הציע שההעמדה בבר שורא נדחתה מפני העולה מסוגיית הירושלמי שגגות ירושלים קודש, ודברי הבבלי לא נאמרו בנוגע לעזרה אלא רק בנוגע לירושלים, ולכן לאור האמור בירושלמי לא נותר מה לקחת להלכה מדברי הבבלי. מלבד ההגהות בנוסח גמרא שנצרכות לפי הצעה זו, לכאורה הדבר קשה מדברי הרמב"ם המפורשים, שלפיהם דברי הבבלי מתייחסים גם לעזרה ולא רק לירושלים.

כב. העבודת לוי הציע להבין שיש שני דינים של קדושה בירושלים וכן בעזרה, האחד תלוי בקידוש והשני חל מעצם היותה עיר המקדש. הדעה שגגין ועליות לא נתקדשו מצריכה ששני הדינים של הקדושה יתקיימו כדי שמקום יהיה ראוי לאכול בו קדשים קלים, והיא נדחית מפני הדעה שהלשכות שבעזרה ראויות לאכול בהן קדשי קדשים, אף שקיים בהם רק הדין הראשון. לכאורה קשה, כי מהמקורות השונים לא נראה שקיימים שני דינים, ואין קדושה עצמית ללא קידוש.

כג. הגרי"מ פיינשטיין הציע להבין שהרמב"ם דחה את ההעמדה בבר שורא משום שהעמדה זו מתאימה דווקא להבנה שמקדשים את החומה אגב העיר, ואילו הרמב"ם נקט שמקדשים את החומה בפני עצמה ולא אגב העיר. דא עקא, שלכאורה לא מוסבר בדבריו מה גרם לרמב"ם לנטות מדברי הגמרא בשאלת אופן קידוש החומה.

כד. המנחת אברהם הציע שכשרות הלשכות הפתוחות לקודש לאכילת קדשי קדשים מלמדת שלאכילה אין צורך בדין 'מקדש' ודי בדין 'מחנה', וממילא הדבר מלמד כלל עקרוני, שלאכילה די בדין 'מחנה', ובכך נדחית קביעת רב דגגין ועליות לא נתקדשו, משום שרב סבר שנדרש דין 'מקדש'. לכאורה יש בזה קושי, דאין מקור לכך שגגין ועליות חשובים 'מחנה' ורק דין 'מקדש' חסר בהם. ומלשונות התורה והרמב"ם בנוגע לשילוח טמאים נראה שדין 'מקדש' ודין 'מחנה' כרוכים זה בזה.

כה. האבן ישראל הציע שדברי הגמרא נדחו מפני האמור במקום אחר בגמרא שהלול שהיה פתוח מהיכל לעזרה הכשיר שחיטה בכל העזרה, אף על פי שלא היה במפלס הקרקע. אך לכאורה נראה שדין הלול אינו מבוסס על החשבת העזרה כולה כקדושה בקדושת ההיכל, ולכן יש לחלק בינו ובין הנידון דידן.

חיבור הסבר המשכנות יעקב וסיעתו עם הסבר היריעות שלמה

והנה, מכל ההסברים, נראה שיש יתרון משמעותי להסברם של המשכנות יעקב וסיעתו. בהסבר זה יש יסוד מוצק, של סוגיה בבבלי שסותרת באופן כמעט מפורש את ההעמדה בבר שורא. ועל גבי סתירה זו, ניתן להוסיף את מה שנאמר בחלק מההסברים האחרים, שההעמדה בבר שורא היא דחוקה. גם צירופם של הרדב"ז ואחרונים נוספים להסבר זה מחזק את כוחו. אלא שנותרו שני הקשיים בהסבר זה: האחד, מניין למד הרמב"ם לחלק בין עובי החומה שהתקדש בכל אופן ובין גגין ועליות שלא התקדשו, אחר שהגמרא בפסחים תלתה את הנידונים זה בזה; והשני, מדוע צמצם הרמב"ם את הדין שגגין ועליות לא נתקדשו רק לעזרה ולא לירושלים.

ואולי יש ליישב את הקשיים הללו.

ביישוב הקושי הראשון, אולי יש לומר שהרמב"ם הבין שמכיוון שאפושי פלוגתא לא מפשינן, לכן אין לדחות אלא את ההעמדה בבר שורא, ולא את הקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו. ואף שהגמרא בפסחים הבינה שיש תלות בין גגין ועליות ובין החלונות ועובי החומה, הצורך שלא לאפושי פלוגתא גובר על כך, ומוביל להבנה שונה. ויש להוסיף שלא מצאנו בפסחים או במקום אחר מי שחלק להדיא על הקביעה שגגין ועליות שבעזרה לא נתקדשו.

וביישוב הקושי השני, אולי יש לומר שהרמב"ם סמך על דברי הירושלמי שציין היריעות שלמה, שמהם נראה שגגות ירושלים התקדשו. ובאמת גם להסבר היריעות שלמה יש יתרון משמעותי, שהוא מסמיך את דברי הרמב"ם על דברי הירושלמי המפורשים. וייתכן שהרמב"ם סבר שבמקום שבו הירושלמי לא נחלק אלא מוסיף דברים על הבבלי, יש לתת את משפט הבכורה להוספות אלה. דהקביעה שרבי חייא חלוק על רב לא נזכרה בבבלי, ואולי ניתן להבין שהרמב"ם סבר שאין בדברי הבבלי כדי לדחות את הקביעה הזו ואת האפשרות להתחשב בה להלכה. עם זאת, הרמב"ם קיבל להלכה את דברי רב בנוגע לגגות שבעזרה, מפני שבזה לא דיבר רבי חייא.

לקראת מקדש | סימן ט
שיטת הרמב"ם בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

אם כך, אזי נמצא שהקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו נותרה בתוקפה רק בנוגע לגגין ולא בנוגע לחלונות ועובי החומה (משכנות יעקב וסיעתו ע"פ הגמרא בזבחים), וגם בגגין היא נותרה רק בנוגע לעזרה ולא בנוגע לירושלים (יריעות שלמה ע"פ הירושלמי). וייתכן שבזה מיושבים דברי הרמב"ם.

להלכה, נראה לכאורה שיש לנקוט כשיטה שגגין ועליות לא נתקדשו

והנה, כאמור לעיל, רובם הגדול של הראשונים נקטו להלכה שגגין ועליות לא נתקדשו, מלבד הרמב"ם שנראה מדבריו שנתקדשו. בפשטות נראה שאין אפשרות לסמוך על הרמב"ם נגד רוב הראשונים, ובפרט לאחר שמתוך הסברים רבים מספור בדעתו, בעניינינו לא מצאנו הסבר מרווח שמעניק לשיטתו יתרון על שיטת רוב הראשונים. ומלבד זאת, הרמב"ם מיקל בדין דאורייתא, בכך שהוא מאפשר לאכול קדשים קלים על גגין ועליות שבירושלים, ובשל תורה הולכים אחר המחמיר. ולכן נראה לכאורה, שלהלכה יש לנקוט כשיטת רוב הראשונים, שגגין ועליות לא נתקדשו.